

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

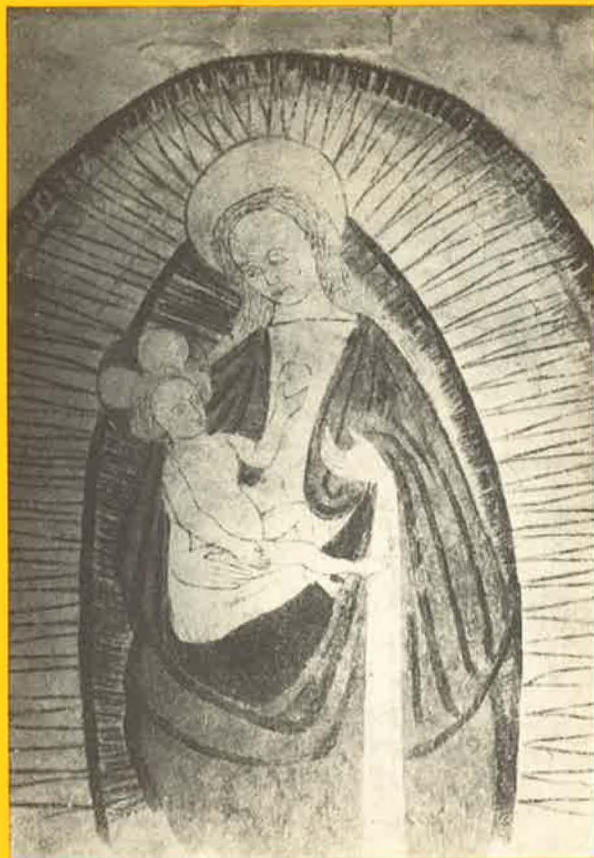
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

**FRA
HIMMERLAND**

OG

KJÆR HERRED

1979

FRA HIMMERLAND
OG KJÆR HERRED

FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

68. ARGANG

1979

AKSEL SCHØLINS BOGTRYKKERI . AALBORG

Redaktionsudvalg:

Konsulent J. Jeppesen Jensen (redaktør)

Rektor Kaj Løber

Overlærer Svend B. Olesen

Direktør S. Bugge Vegger

Om gennemførelsen af fattigreglementet af 1803 i Aalborg amt

Af Karl Nielsen.

De senere års øgede interesse for i historien at beskæftige sig også med jævne mennesker og deres vilkår har givet sig flere udslag. Blandt andet har der været en stærk efterspørgsel efter Harald Jørgensens »Studier over det offentlige Fattigvæsens historiske Udvikling i Danmark i det 19. Aarhundrede« fra 1940. Bogen havde været udsolgt længe, da den blev genoptrykt af kildeskriftselskabet i 1975, men næsten før man fik tænkt sig om, var den revet væk. Heldigvis er den kommet i et nyt oplag i 1979, så dette banebrydende og væsentlige værk igen er let tilgængeligt. Bogen har været savnet rundt om på biblioteker og skoler, men også for lokalhistorikere er den af væsentlig interesse. Fattigvæsenets forhold er givende at arbejde med, hvis man vil prøve at danne sig et indtryk af sin egne fortid.

Harald Jørgensen bygger sin afhandling, dels på centraladministrationens arkiver, dels på materiale fra købstæder og sogne. I det følgende vil jeg prøve at vise, at også amtsarkiverne har materiale af interesse.

Inden præsentationen af protokollen fra Aalborg amts fattigvæsen-direktion for tiden 1804–37 vil det nok være formålstjentligt at give en oversigt over baggrunden for og hovedindholdet af »socialreformen« af 1803.

1.

Fattigdommen har plaget samfundet til alle tider, og man har til alle tider prøvet at bøde på fattigdommens virkninger.

Da vi fik indført tienden i Danmark o. 1100, fik vi ganske vist ikke

firedelt tienden, som den blev det ude i Europa. Der blev kun en del til kirkebygningen, præsten og bispen. Vi fik ikke henlagt en del til de fattige¹⁾, men kirkens folk har nok alligevel ofret kræfter og midler på fattigdommens bekæmpelse. Det fremgår bl. a. af, at reformationen gjorde fattigforsorgen særlig aktuel. Ved kirkeomvæltningen mistede kirken sine midler, så den ikke længere kunne løse opgaven. Med den lutherske kirkes fremhævelse af retfærdiggørelse ved tro og devalueringen af de gode gerninger blev det måske også svært at motivere folk for at støtte de fattige. Det blev i hvert fald svært at skaffe midler. Den verdslige samfundsmagt måtte derfor søge at klare problemet, men forsøg på at oprette en fattigkasse mislykkedes, selv om Peder Palladius under sine visitatser på Sjælland ivrede for, at man skulle huske de fattige. 1558 måtte man pålægge kirkeværgerne at oprette fattighuse for midler fra kirketienden, og i øvrigt måtte man tillade de fattige at tigge²⁾.

Da enevælden var gennemført i 1660, måtte den nye stærkere centralmagt med dens trang til orden og ensartethed i administrationen naturligvis også forsøge at reformere fattigforsorgen. I tiden fra 1708 til 1803 var grundlaget for ordningen af fattigforsorgen i Danmark Frederik 4.s forordning »Om Betleri i Danemark saavel paa Landet som i Kiøbstæderne, Kbhn. undtagen« af sept. 1708³⁾.

Af begrundelsen for forordningen fremgår det, at allerede Christian 5. havde søgt at komme betleriet og lediggangen til livs, men dog er »saadan nyttig Anordning moxen overalt ei kommen til Fuldkommenhed . . . hvorover de fattige i Hobetal, især Børn fra 6 til 15 Aar, løbe omkring paa Landet«.

Forordningen af 1708 pålagde sognepræsten med »3 eller 4 af de vittigste og bedste Sognemænd« at organisere fattigvæsenet. Midlerne skulle frembringes ved, at sognemændene tegnede sig for en godvillig årlig ydelse (ofte i naturalier). Ville de ikke yde det lovede, kunne der klages, og hjælp det ikke, kunne der pantes, men det var nok en langsommelig vej.

Forordningen fastslog i øvrigt, at »Drik og Fylderier« samt »Banden og Sværgen eller anden uteerlig Snak« skulle »straffes skarpt af Guds Ord«, evt. en tid resultere i, at fattiglemmerne mistede deres almisse. Når børnene under fattigvæsenet var gamle nok, skulle de

sættes til at »drive Plog, vogte Gieslinge og andre smaae Gierninger paa Landet«, og de skulle møde til degnens katekisation. Holdt forældrene dem borte, skulle de bøde til fattigkassen. Pjækkede børnene, skulle de have ris af degnen. »Dog skal Præsten have Tilsyn, at Degnen ikke misbruger denne Myndighed efter sin Passion, og om Vinteren, naar Dagen er mørk, Vejene onde, at bære Consideration med (tage hensyn til) dem, som boe langt fra Kirken«.

Som det vil ses, er forordningen fuld af kulturhistorisk interessante formuleringer. Den vidner også om god vilje, men udmærker sig næppe ved faste administrative bestemmelser. Frivillighedsprincippet fik ikke sognekasserne til at svulme, og tiggeriet blev trods alle anstrengelser ikke afskaffet. I 1730-erne forsøgte man at effektivisere systemet, bl. a. ved at slå sognekasserne sammen med herredskassen, der hidtil havde haft begrænsede opgaver. Harald Jørgensen finder ordningen uheldig, idet sognebeboerne fremover ikke viste sig villig til at betænke den fælles herredskasse i samme udstrækning, som de tidligere havde været det over for sognebøssen⁴). Solidariteten havde, som vi senere skal se det, svært ved at række ud over sognegrænserne.

Når vi derfor kommer op mod århundredets slutning med reformlovgivning, især m.h.t. landbrugets forhold, er det kun naturligt, at der også udfoldedes bestræbelser for at forbedre fattigforsorgen. De humane idealer, der prægede en del af reformtidens ledende mænd, måtte også vende deres tanker mod samfundets ringest stillede borgere. Men Harald Jørgensen finder også et par mere jordbundne forhold, der er med til at forklare den øgede interesse for fattigvæsenet⁵).

Landboreformerne betød for gårdmændene en stærk forbedret stilling, både socialt og økonomisk, men i reformernes kølvand fulgte en talmæssig stærk vækst i gruppen af husmænd og landarbejdere. De blev ganske afhængige af godsejere, for hvem de arbejdede, og de var økonomisk meget sårbare, specielt hvis de blev ramt af sygdom eller ulykke. Af hensyn til dem var en reform ønskelig.

Endelig var en betydelig del af fattighjælpen hidtil blevet ydet ved, at de fattige gik på omgang fra gård til gård. Ved landboreformernes udskiftning af jorden og udflytningen af en del af gårdene, blev det

flere steder vanskeligt for en del af de gamle og handicappede at komme rundt og nyde hjælpen. Der kunne altså også anføres rent praktiske grunde for en reform af fattigforsorgen.

2

Den 5. juli 1803 udstedtes »Reglement for Fattigvæsenets Indretning og Bestyrelse på Landet i Danmark⁶⁾. Det er præget af meget fastere bestemmelser m.h.t. administrationen end forordningen af 1708, og det har utvivlsomt været til gunst for fattigvæsenets effektivitet. Til gengæld rummer reglementet næppe så mangé kulturhistorisk mælende træk som forordningen af 1708.

Af reglementets bestemmelser er det værd at mærke sig, at den mindste lokale enhed ikke mere er sognet, men sognedistriktet, der udgøres af så mange sogne, »som ere forenede under et præstekald«.

De administrative instanser er:

- 1) sognekommisionen, der består af præst, politimester, en af de største lodsejere samt 3 eller 4 af de bedste sognemænd.
- 2) amtsdirektionen, der er sammensat af amtmand, amtsforvalter, herredsprovsterne og to af de kgl. godsers bestyrere eller andre kyndige landmænd (foreslået af amtmanden og udpeget af kancelliet). Biskoppen deltager i møderne, når hans andre embedsforretninger tillader det.
- 3) Danske Kancelli skal årligt have indberetning fra amterne og spørges i tvivlstilfælde.

Fattige defineres i reglementet som personer, der ikke ved egne kræfter på lovlig vis kan ernære sig, og hovedprincippet er, at de har ret til nødtørftigt underhold i fødesognet. Nødlidende fremmede skal dog også hjælpes.

De fattige falder i tre klasser:

- 1) Gamle, syge og svækkede. De skal have mad, klæder, hus, varme og pleje under sygdom.
- 2) Børn, der er forældreløse eller har uformuende forældre. De skal opfores under tilsyn, til de kan tjene.
- 3) Folk, der slås økonomisk ud af svaghed, mange børn eller tiltagende alder. De skal støttes, så de har det nødtørftige, evt. hjælpes til arbejde.

Forretningsgangen i sognekommissionen fastlægges nøje i reglementet. Præsten indtager her en helt central plads. Hos ham skal man søge om hjælp, og han skal udbetale hjælpen. Han skal opstille en plan for hvert års arbejde og ydelser, ligesom han skal møde med forslag til ligningen til fremskaffelsen af de fornødne midler. Han skal føre regnskabet over fattigvæsenet, hvert år indsende det til provstens godkendelse og besvare eventuelle anmærkninger. Kassen beror derimod hos den største lodsejer, men præsten skal have et forskud til løbende udgifter.

Kassen i sognedistrikterne får sine indtægter, dels ved pålignede beløb i penge og/eller naturalier, dels ved frivillige ydelser. Fattigtavlen skal gå rundt i kirken ved de større højtider, ved altergang og ved vår- og høstprædiken. Desuden kan der blive tale om gaver ved handel med fast ejendom samt beløb hidrørende fra salg af fundne eller optagne kreaturer.

Værd at mærke er det endvidere, at alle børn under fattigforsorgen fra det 6. år — senest fra det 7. — »stadigen (skal) søge Skolen«. Først i 1814 blev det fastslået, at alle børn var underkastet undervisningspligt.

Amtsdirektionen skulle mødes to gange årligt, i april og i oktober, og ellers efter behov. Amtmanden skal klargøre sagerne til afgørelse. Løbende sager, der ikke tåler opsættelse, kan han afgøre og derefter referere i næste møde. Direktionen kan behandle alt, hvad der hører hen under amtets fattigvæsen, men hovedopgaven er at være tilsynsmyndighed med sognedistrikternes administration samt at være klageinstans.

Amtskassen skal fortsat nyde de afgifter, som det allerede fra 1708 var blevet pålagt gårde, tyende m. fl. at betale til herredskassen. Desuden kan kassen tillægges visse bøder, og den skal have en afgift på $\frac{1}{4}$ 0/0 af varer og løsøre, der sælges ved auktion på landet. Kassen skal afholde udgiften til hjælp til fremmede. Den skal hjælpe betrængte distriktskasser, der f. eks. kommer i knibe p. g. a. afsindiges bevogtning, brandlidtes understøttelse og understøttelse til skibbrudne. Endelig skal den betale for fattiges og betleres transport.

Betleriet vil man nemlig nu til livs. Derpå sigter en række bestemmelser. Betler man i stedet for begrundet at søge om hjælp, straffes

man. Er betleren arbejdsfør eller i øvrigt uberettiget til hjælp, fordobles strafferammen. Forældre, hvis børn betler med deres vidende, straffes som for betleri. Børn mellem 10 og 15 år, der betler uden forældrenes vidende, skal advares. I gentagelsestilfælde skal de have ris.

Færgemænd, der transporterer betlere, kan drages økonomisk til ansvar for betlernes hjemsendelse. Folk, der huser fremmede mere end én nat, og betjente, der løslader betlere, de har fået overladt, risikerer straf — de sidste 8 dage på vand og brød.

Efter disse rigoristiske bestemmelser klinger reglementet ud i lidt mildere toner. Syge betlere skal hjælpes med transport. Tåler de ikke at flyttes, skal de plejes, og dør de, skal de begraves på distriktets regning.

Fattigreglementet af 1803 angav rammerne for bestyrelsen af fattigforsorgen til »Anordning ang. Landkommunevæsenet« (kom 13. aug. 1841⁷).

Heri fastslås det, at »paa Landet skulle herefter Beboernes kommunale Anliggender ... bestyres ... af et Sogneforstanderskab i hvert Sognedistrikt. Dette Distrikt skal, hvor flere Landsbysogne er forenede under eet Præstekald, bestaae af disse saaledes forenede Sogne, forsaavidt de ..., have fælles Fattigvæsen«.

Fattigforsorgen blev nu lagt under kommunestyret, men sådan, at sognepræsten stadig var selvskreven til at varetage og lede alt, hvad der hørte ind herunder. Amtsfattigdirektionens opgaver blev lagt over til amtsrådene, der blev indført ved samme anordning.

I øvrigt er det værd at mærke sig det lange spor, som fattigreglementet af 1803 har sat sig i vor lokale administration. Fattigforsorgen er gennem årene blevet omorganiseret. Gamle, invalider, syge og mange andre grupper er efterhånden blevet trukket ud af fattigforsorgen, og til sidst er den menneskeligt nedværdigende fattighjælp, der havde almissekarakter, blevet erstattet af sociale ydelser, der er folks ret.

Men helt frem til gennemførelsen af kommunalreformen i 1970 hvilede den kommunale inddeling på landet i Danmark i hovedtrækkene i de geografiske rammer, der blev afstukket ved organiseringen af fattigvæsenet i 1803.

3

Forordninger og reglementer fortæller os, hvordan man ønskede, at forholdene skulle ordnes. Vil vi vide, hvordan de blev, kan bl. a. administrationens arkiver hjælpe os.

De konkrete forhold ude i sognene afspejler sig selvfølgelig først og fremmest i sognekommisionernes protokoller.

Når vi går til Aalborg amts arkiv, kan forhandlingsprotokollen for fattigvæsenets direktion (1804—37)⁸⁾ kaste lys over mødevirksomheden gennem en menneskealder. Det interessante er her ikke så meget den administrative funktion, der bestod i at bestyre amtskassen. Ulige interessante er direktionens tilsynsmyndighed, der giver os anledning til at følge gennemførelsen af nyordningen. Endvidere er direktionen første klageinstans. Det giver også stof til eftertanke. Alt i alt giver protokollen anledning til et kik ud over Himmerland og Kjær herred.

I reglementet fastslås det, at der årligt skal holdes to ordinære møder i direktionen, et i april og et i oktober, samt at amtmanden kan indkalde til ekstraordinært møde, når han anser det for fornødent. I 1804 holdt man ordinært møde 1. maj og 30. oktober og ekstraordinært møde den 22. december.

I det første møde deltog stiftamtmand Pentz ikke. I hans »Svagheds Forfald var tilstæde Hospitalsforstander Schou«. Fattigdirektionen er i øvrigt sammensat, som reglementets § 3 foreskriver. Foruden stiftamtmandens repræsentant mødte amtsforvalter Spliid, samtlige herredsprovster undtagen en, der udeblev p. g. a. sygdom, og en, for hvem provst Claudi i Aalborg var kommitteret. Danske Kancelli havde beskikket proprietær Hvass til Randrup og Glerup til Vang til »Amts Fattigvæsens Commissarier«.

Mødet holdtes på Aalborg rådstue, og dagsordenen lød på »dels at lade sig forelægge Rigtighed for Amtets Herreders Fattigkassers Beholdning, som nu skal indflyde i Amtskassen og dels at deliberere over alt hvad Amtets Fattigvæsen var henhørende«. Første punkt ser ud til at være klaret relativt let. Amtsforvalteren manglede endnu efterretning fra Hornum herred, men fra de øvrige herreder var der kommet — eller ville der til den »anstundende Omslags Termin« komme — indbetaling af kassebeholdningerne. I alt

drejede det sig om 2030 rdl. 15 sk., hvoraf 650 rdl. bestyres af stift-
øvrighederne i Viborg og Aalborg. Aalborg amt var jo kirkelig set
delt mellem de to stifter. De resterende 1380 rdl. 15 sk. skulle stift-
amtmanden og amtsforvalteren søge anbragt »i den kongelige Casse
til Forrentning«. Vi er før bankernes og sparekassernes tid.

Dagsordenens andet punkt blev indledt med en oversigt over de
forsørgelsesplaner, amtet havde fået indberetning om fra sogne-
distrikterne. Følgende distrikter manglede at indgive planer:

i Års herred: Ulstrup og Gunderstrup sognedistrikter (må skulle
være Gundersted).

i Hornum herred: Vokslev samt Veggerby og Bislev, ligeledes
Nørholm og Restrup sognedistrikter.

i Kjær herred: Sundby og Hvorup sognedistrikter.

De pågældende kommissioner skal »affordres« de manglende efter-
retninger.

Heller ikke fra Skelund og Visborg sogne var der blevet modtaget
nogen forsørgelsesplan, men fra sognepræsten hr. Vagaard havde
man modtaget en efterretning med »forskellige af ham anbragte
Grunde« for, at planerne ikke var blevet lagt. Direktionen fandt
imidlertid, at grundene kunne anføres i ethvert sogn. Den troede
heller ikke »at kunne oversee, at ingen Anstalt i Følge Reglementet
var føyet for de Fattige i dette Sogne District.« Da man endog fryg-
tede, at sådan »Efterladenhed endog kunne have skadelige Følger
for Fattigvæsenet i Almindelighed«, benyttede man sig af reglemen-
tets § 4 og sendte sagen til kancelliet til endelig afgørelse.

Gennemgangen af de indkomne planer fra sognene havde vist, at
man i Kjær herred flere steder havde lagt forsørgelsesplaner og gen-
nemført ligning sognevis. Der var imod reglementet. Selv om man
kun havde modtaget klage herover fra Biersted, der var anneks til
Åby, ville man dog have det rettet i planerne for det følgende år, så
man fulgte reglementet. Dets grundsætning var »umiskienkelig ... at
fordele Forsørgelses Pligterne paa det almindelige saa ligeligt som
muligt«. Derimod insisterede man ikke på ændringer i det løbende
års planer. Man ville undgå »Forvirring og et ikke ubetydeligt Ar-
bejde for Districts Komisionen, samt mulig en Standsning i Fattig-
væsenets nuværende Gang«.

Derpå tog man fat på behandlingen af en lang række klager, der var indkommet. Om alle klagerne var der indhentet udtalelser fra de berørte sognedistriktskommissioner.

Den første klage var fra Hals. Klagens nøjagtige indhold kan ikke fastslås, men direktionens afgørelse går på fire forhold. Først fastslås det, at det er imod reglementet, når beboerne i Hals har ytret, at de helst vil betale hele deres bidrag i penge i stedet for også at yde korn og fødevarer. For fremtiden skal der også udskrives bidrag i naturalier. Afgørelsen er næppe kun principrytteri, men må nok ses i forbindelse med, at det mange steder kunne være vanskeligt at gøre indkøb. Endvidere var ydelsen i naturalier nok mest værdifast. Prisen kunne sikkert svinge stærkt alt efter efterspørgslen og gøre en ren pengeydelse mere problematisk.

Et klagepunkt fra Hals er gået på, at kommissionen har ønsket at bespise en række børn, »hvis Forældres slette Levned ei berettiger dem selv til Hjælp«. Selv om direktionen »ivrig ønsker, at der i overensstemmelse med Regl. vorder sørget for dem«, må man dog afstå fra at pålægge sognets beboere at udrede de fornødne midler hertil, idet »Planen ikke fuldstændig viser, hvilke eller hvormange Børn det er, som Komisionen ønsker at kunne lade bespise«. Næste år må kommissionen ved fastlæggelsen af planen få dette fastslået.

Det ser ud til, at der har været opræk til betalingsvægring i Hals i forbindelse med sagen. Den 22. marts har amtet nemlig pålagt beboerne »under Tvang at erlægge den første Kvartals Kontingent«, men kommissionen, der jo har fået en del af sin forsørgelsesplan underkendt, pålægges nu at foretage »ny Ansætning eller Ligning« med tilhørende efterregulering.

Endelig fik kommissionen i Hals ikke medhold i, at tyende skal bidrage til sognekassen. Det fremgår ikke af reglementet. I øvrigt skal tyendet, der førhen bidrog til herredskassen, fremover betale til amtets kasse.

Næste sag er fra Biersted og Åby sogne. Klageren på Bjørnkær afvises, når han mener, at han er sat til for højt et bidrag, og at ansættelsen i sognet i det hele er urimelig. Derimod får han medhold i, at sognene skal lignedes som ét distrikt — det skal ske fra næste år. Spørgsmålet kommer i øvrigt til at berøre fru gehejmerådinde Scheel, der

»vil, at hendes Biedrag allene skal komme Aabye Sogns Fattige tilgode ... saalænge hun ikke boer paa Birkelse«. Direktionen kan ikke give gehejmerådinden medhold, men udtrykker det meget forsigtigt. Den »tør ... ikke erkiende hendes Villie som en Regel for Komisionen ved Planens Læggelse for heele Districtet til næste Aar«.

Derpå behandles et par beslægtede sager fra Torkild Jensen i Restrup Skouhuus og Johanne Madsdatter i Restrup Kroe- og Broe-Huus. De besværer sig begge over ansættelsen af bidrag, men afvises. Deres »paaboende Sted« anses for »important« (indbringende) for dem. De sidder gunstigt, han med 7 tdr. land umatrikuleret jord, hun fri for al slags afgift til herskabet. Johanne Madsdatter fritages dog for at yde 1 pund uld, idet reglementet kun tillader at udskrive korn, spising etc. Derimod afvises hendes klage over ansættelsen for hendes søn og svigersøn. Det anses »for en Sag som hende uvedkommende, da ingen Klage fra dem selv er indløben«.

Sidst i gruppen af sager, der reelt drejer sig om, at bidragyderne føler sig for hårdt lignet, kommer en klage fra Durup og Nørager. Tre mænd fremfører en række forhold: aftægtsfolk får almisse, klagerne finder sig selv sat for højt i bidrag, andre finder de sat for lavt, og de finder ikke, at der er så mange fattige, som kommissionen har bevilget hjælp, om »de (fattige) ret betragtes og sorteres«. Under sagens behandling aftrådte provst Winther direktionsmødet. Han er fra Durup og Nørager og kan naturligvis ikke være med til at behandle en klage bl. a. mod ham selv. Han kom dog ikke til at mangle støtte. Direktionen, der bevægede sig på kattepoter, da den formulerede sig om gehejmerådinde Scheels forhold, kan nok udtrykke sig med fasthed. Efter det oplyste »kan det ikke udfindes, at Klagerne ere beføede til een eeneste af de anførte Ankeposter, og allermindst til at fremføre saadanne paa een for Komisionen i Almindelighed, men deres Sognepræst Hr. Provst Winther i særdeleshed fornærmelig Maade«. Amtet har tidligere givet klagerne tilhold om at opfylde planen, og direktionen finder sig nu »beføyet at tilholde dem at opfylde deres Pligter under vedbørlige Tvangs Midler«.

De næste to klager, der bliver behandlet, kommer fra Horsens. Begge klagerne er utilfredse med, at de ikke har fået bevilget hjælp, men de afvises. Jens Kiær får at vide, at han vel er skrøbelig (52 år og

skrædder) »men dog arbejdsfør«. Konen er 37 år og »fuldkommen arbejdsfør«, og de får hjælp fra Aalborg hospital. Christen Andersen Kiær får ikke medhold i sin klage over, at han ikke er »tillagt offentlig Understøttelse for hans gamle Hustrue og taabelige Datter«. Han får også hjælp fra hospitalet, er fæstehusmand med hartkorn og »er arbejdsfør efter hans Alder«.

Kraftigst må direktionen gribe ind over for Valsgård, Vive og Oue sogne. En del beboere herfra har klaget over ansættelsen, og direktionen finder ikke distriktskommissionens forklaring fyldestgørende. Da man heller ikke finder udskrivningen tilstrækkelig og ikke kan godkende, at man i de nævnte sogne har henvist de fattige til at »gå omkring i Sognedistriktet for at bede om en Almisse«, pålægger man kommissionen at foretage ny ansættelse af hjælp, at foretage ny ligning og at give udførligere oplysninger til klagepunkterne. Direktionen vil derefter afgøre, om »Kontribuenternes Fattigdom og de Fattiges mængde« gør »nogen Hielp fra Amtets Fattigkasse« nødvendig.

Mødets sidste klage kom fra et af direktionens egne medlemmer, proprietær Glerup på Vang i Sulsted sogn. Han klagede over, »at han af Brugen af een i Biersted Sogn eiende Veir Mølle, Nørkier Mølle kaldet, hvortil hverken er Huus Bygning til Familie eller Hartkorns Eiendom, er ansat af Biersted Sognekomision til at udrede til dette Sogns Fattige 2 tdr. Korn«. Man har på fornemmelsen, at de har vredet sig lidt i stolene, selv om Glerup forlod mødet. På den ene side fandt direktionen det rimeligt, »at den, som har Nytten og Brugen af en Eiendom i Sogne Districtet, ogsaa burde give et forholdsmæssigt Biedrag til Fattigvæsenet«, men på den anden side siger reglementet, »at Sognets eller Districtets Beboere bør underholde de Fattige«. Man fandt derfor forholdet tvivlsomt og besluttede sig til at forelægge det for Danske Kancelli.

Fattigdirektionens første møde sluttede med en række meddelelser, hvoraf to skal nævnes. Den ene er en ren efterretningssag. Danske Kancelli har tilladt, »at Beboerne i Hasseris og Sofiendal maae efter deres Begiæring selv forsørge deres egne Fattige, imod at være fritagne for at henhøre under Aalborg Byes Fattigvæsens District«.

Den anden sag var derimod mere principiel. Den berørte spørgs-

målet, i hvilket sognedistrikt de fattige skulle forsørges. Reglementet sagde, at man var forsørgelsesberettiget, hvor man var født og havde bopæl og hjemstavn, men det tilføjede, at forsørgelsesretten også tilkom »dem, som i de sidste 3 Aar, enten bestandig, eller dog i længere Tid end på noget andet Sted, have der haft Tilhold og paa lovlig Maade ernæret sig«. Bestemmelsen skulle give anledning til mange tvistigheder kommunerne imellem i de kommende år, og spørgsmålet var allerede rejst. Stiftamtmanden havde modtaget en række »Forestillinger om Fattiges Forsørgelse, hvorom adskiellige Sogne Districter er af ulige Meeninger«. Nu fik han tilslutning til at sende tvistighederne til Danske Kancelli til bedømmelse, da

- 1) reglementet ikke utrykkelig giver direktionen myndighed til at afgøre den type sager,
- 2) direktionen ikke kan afgøre sager mellem distrikter i forskellige amter uden at gå det andet amts direktion for nær, og
- 3) en resolution af 18. febr. 1804 synes at vise, at kancelliet netop vil have den art sager henlagt under sig.

4.

Årets andet ordinære møde blev holdt den 30. okt. 1804. Her oplystes det, at Hornum herred havde afregnet med 37 rdl. 29 sk. De 1380 rdl. 15 sk. var blevet indbetalt i den kongelige kasse, men man ventede endnu på obligationen. De manglende planer var indkommet, og endelig havde man fået fattigforsorgen i Skelund og Visborg sat i kraft pr. 1. juli. Ved resolution af 22. maj 1804 havde kancelliet fulgt direktionens indstilling om, at sognekommisionen skulle pålægges at forfatte og indlevere den befalede forsørgelsesplan.

Derefter gik man over til at behandle de indkomne klager, hvoraf der kun var to. Fire mænd i Vodskov og Grindsted havde klaget over for høj ansættelse i bidrag til Horsens og Hammer sognedistrikt, men de afvistes, da det var oplyst, at deres bidrag »er fastlagt med Hensyn til deres bedre Kaar«.

En lignende klage over for høj ansættelse i Visborg afvistes ligeledes. Kommissionen der havde oplyst, at man som regel har ansat efter hartkorn, »dog hvor enten Bøndernes bedre eller slettere Vilkaar, eller hos dem sig opholdende gamle og svage Folk, eller mængde af

uforsørgede Børn, burde gjøre Forskiæl paa Kontribuenternes Kontingenter, er saadant af Kommissionen som tilfulde bekiendt med enhver enkelt Mands og Families huuslige Omstændigheder altid taget i nøjeste Overveielse«.

Mens de to klager forekommer banale med den stadig tilbagevendende »formeentlige Fornærmelse ved Ansætningen«, er der større menneskeligt perspektiv — og mere tragedie — i den næste sag. Det er en ansøgning fra to mænd i Åby. De søger om hjælp fra Vadum sogn »til 2de smaae uopdragne Børns underholdning«. Deres fader Peder Nielsen Vadum var på grund af »Gaards Forsiddelse« (d.v.s. vanrøgt) blevet indsat i arrest i Aalborg, deres moder tjente i Aalborg for kost og løn. Børnene må være havnet hos de to mænd, men de fik ingen støtte. I Vadum anførte man, at Peder Nielsen med børnene var taget til Åby sogn, før reglementet udkom. Da direktionen endvidere havde fået oplyst, at klagerne (må være ansøgerne) ikke havde anmeldt sig om understøttelse, at Peder Nielsen forlængst var sat på fri fod, og at »han som Snedker af Profession skal kunne have god Fortjeneste, saa skiønnede (man) ikke, at Klageren som Børnenes Paarørende kunne være berettiget til nogen understøttelse fra Vadum Sogn«.

Derefter behandlede man en række administrative forespørgsler fra sogneprester. Hr. Wasard i Øls forelagde en række problemer, hvoraf de fleste kunne besvares umiddelbart ud fra reglementet. Han fik godkendt en praktisk ordning, hvorefter almissekornet kunne modtages og udleveres. Men når han spurgte »om promte Exekution for resterende Almisse«, blev direktionen forsigtig. Den »drister ... sig ikke til at give anden Bestemmelse end den, som findes fastsat med de nugældende Anordninger«.

Provst Bregenholt i Strandby, Bjørnsholt og Malle sogne havde spurgt, om nogle fattige, der hidtil havde nydt understøttelse fra herredskassen, fremdeles kunne vente samme hjælp. Det blev afslået, men hvis Strandby m. fl. sogne havde regnet med hjælpen, kunne den fås for 1804, men »uden videre følge i Fremtiden«.

Og hr. Gotskalk i Års havde et problem. De fattige der nyder renten af en kapital på 1308 rdl. 4 mk. 6 sk., men nu gør annekssognet Haulbro krav på andel heri, da de to sogne jo er blevet ét sognedistrikt.

Amtet har svaret, og dets resolution fremlægges og bifaldes. Desværre er den ikke blevet indført i protokollen. Der står, at den vedlægges, men den må være forsvundet i årenes løb.

Endelig besværede hr. Thorning i Næsborg sig på egne og distriktskommissionens vegne over en klage fra selvejerer Niels Nielsen Hedegaard. Denne fandt sig ansat uforholdsmæssigt højt og var utilfreds med, at man havde nægtet ham hjælp »til een hos sig havende vanvittig Søster«. Sognepræsten har oplyst, at der var taget hensyn »til hans eiende Gaards Ringhed«, og hjælp til søsteren var der aldrig blevet begæret. I øvrigt havde klageren hjælp af hende, da hun kunne vogte kreaturer. Direktionen afviste Niels Nielsen Hedegaards klage. »I Henseende til den formeentlige Fornærmelse, som Klagen kan indeholde mod Kommissionen, formener Direktionen, at han derfor paa lovlig Maade vil tillaates, hvilket overlades til Kommissionen«.

Mødet sluttede med efterretning om fattigvæsenet i Vive m. fl. sogne. Man havde fået tilvejebragt de fornødne midler ved almisse fra distriktets beboere og sammenskud fra de mere formuende, så man havde undgået ny ligning og ekstra udskrivning. Udførlige redegørelser for de tidligere indkomne klager havde også fået direktionen til at afvise klagerne.

Endelig havde man i Vive fået et nyt problem, en »70-aars gammel Betler, Peder Beck, som med Forhør fra Kiær Herred er bleven tilsendt Sogne Distriktet«. Da den gamle muligvis er hjemmehørende andetsteds, da distriktet har mange fattige, og da bidragyderne til fattigvæsenet i almindelighed »er af ringe Vilkaar«, bevilger man 1 rdl. ugentlig af amtskassen til distriktet. Bevillingen gælder til nytår. Derefter må Vive selv klare Peder Becks forsørgelse, hvis det da ikke kan fastslås, at han er berettiget til underhold andetsteds.

5.

Årets ekstraordinære møde blev holdt på Aalborg slot den 22. dec. 1804, og i det deltog kun stiftamtmanden, amtsforvalteren og en provst fra Aalborg, »da Sagens gjenstand ingen Ophold taaler, og de udenbyes Directeurer altsaa ikke kunde blive indkaldt til at møde«.

Fra Storvorde og Sejlflod var der kommet meddelelse om, at beboerne ved et møde den 6. dec. havde erklæret, »at de paa ingen Maade vilde give mere, end de gav førend Forordningen om Fattigvæsenet udkom — naar de ikke kunde befries for fremmede Betlere«. Amtet havde derpå ved en skrivelse af 10. dec. bedt kommissionen indskærpe beboerne »deres Pligter efter Reglementet og at formane dem til Lydighed mod Hans Mayst.s Bud m.v.«, men en ny indberetning fra sognene af 14. dec. lod forstå, at appellen havde været frugtesløs.

Sådan lå sagen altså, da direktionen mødtes et par dage før jul. Resten af mødereferatet er interessant læsning, da det i usædvanlig grad afspejler den svingende stemning, der må have gjort sig gældende. Straks efter redegørelsen for forhistorien slås det fast, at det her drejer sig om »en Sag, som er overmaade vigtig, og som ej allene vilde standse Fattigvæsenets Gang i forbemeldte Sogne, men endog forlede flere Sognes Beboere til at følge hiines Exempel, hvorved de Fattige maatte tvinges til at betle deres Underholdning, tvært imod Reglementets Bydende«. Det er næsten, som om direktionen fornemmer revolutionen, som for alt i verden må undgås. Betleriet vil man forebygge ved fra amtet at stille de midler til rådighed, som er tildelt de fattige efter planen i 1. kvartal. Derefter vil man andrage sagen, der jo »kan betragtes som en forsætlig Overtrædelse af Kongens Bud«, for Danske Kancelli. Stadigvæk er man altså indstillet på en voldsom reaktion.

Derpå følger direktionens beslutning, der er formet som udkast til en skrivelse til sognekommisionen. Den »bemyndiges til strax at tilveiebringe den første Quartals Contingent i Korn og Penge, at samme i Følge den indsendte Forsørgelses Plan for Aaret 1805 kan blive distribueret til de Fattige for at afhjælpe deres Trang, og for ikke at tvinge dem til at betle, hvorved de maatte paadrage dem den derfor ved Reglementet dicterede Straf.

Hvad bemelte 1ste Quartals Bidrag ialt maatte beløbe sig til, kan Commissionen erholde godtgjort af Amts Cassen paa nærmere opgivende og Forlangende, imod derefter at meddele Qvittering og imod samme Tiid at indlevere en rigtig og specificeret Restance Liste over alle de Contribuentere, som nægte deres Bidrag til be-

meldte 1ste Quartal, da Directionen derefter vil foranstalte det videre fornødne til sammes Inddrivelse hos disse modtvillige og Kongens Bud overhørige Sognebeboere«.

Resten af mødereferatet må opfattes som de fortsatte overvejelser, de tre deltagende herrer har gjort sig. »Og da Directionen saaledes troer at have ryddet det første Onde af Vejen, saa vilde den indtil videre ikke foredrage Sagen i Cancelliet, da Beboerne muligt kunde blive overtydede om deres Forseelse og ved Directionens Resolution veiledende til at indsee, at det nægtede Bidrag allene forskydes af Amtets Casse for at afhielpede de Fattiges Trang — men at de siden vil blive tvungne til at erstatte samme«. Det ser ud, som om man har slået koldt vand i blodet. Ideen med at fare til kancelliet kunne måske opfattes som en udstilling af egen svaghed. Hvis man fik vist de modvillige sognebeboere, at deres betalingsvægring i hvert fald ikke standsede fattigforsorgen, var der måske mulighed for, at gemytterne faldt til ro, og direktionen kunne bevare sin prestige.

6.

Hvis man skal forsøge at samle nogle indtryk, synes direktionen at have megen sans for det formelle. Det gælder om mødeforløbet, men præger også sagsbehandlingen. Flere klager afvises, fordi formaliteterne ikke er i orden. Man holder sig endvidere meget nøje til reglementet og søger, hvor det er muligt, at støtte kommissionerne i sognedistrikterne. Bemærkelsesværdig er endvidere forskellen i tonen, når det drejer sig om fruene til Birkelse, og når talen er om fæstere og skræddere. Vi er i et samfund, hvor der er forskel på folk. Fattigfolk får kun noget, hvis man ikke kan undgå at yde det, når reglementet skal følges. Og ingen kommer til at yde bidrag til fattigforsorgen, hvis begrundelsen for udskrivningen ikke er i orden. Endelig er man i direktionen angst for alt, hvad der kan tolkes som opsætsighed, og prøver at dæmpe det. Sager, der kan tolkes, som om man har vanskeligheder ved at føre statsmagtens vilje igennem, vækker straks ængstelse og kalder på direktionens handlekraft, men den passer dog meget på ikke at vove sig ind på områder, hvor dens kompetance er tvivlsom. Nærmer en sag sig den slags problemer, henholder man sig helt til reglementet eller henviser til kancelliet.

Klagerne er vel, som man kunne vente det. Der klages over, at man ikke får hjælp nok, eller over, at man skal bidrage for meget. Solidariteten er ikke påfaldende. I flere af sognene vil man gerne blive hængende i det gamle eller indrette sig efter sit eget hoved. Sagerne giver også en række glimt af menneskeskæbner og temperamenter. Men man skal nok være forsigtig og ikke udlede for meget generelt af stoffet. Klagerne viser os bl. a. kværulanterne og egoisterne. Alle de, der ingen problemer rejser, sætter sig ikke spor, og det er trods alt de fleste.

Endelig viser allerede det andet møde i 1804, at meget er blevet rettet og bragt i gænge i løbet af 1804.

7.

Med gennemgangen af møderne i 1804 er der forhåbentlig kastet lys over indførelsen af fattigreglementet af 1803 i Aalborg stift, og jeg skal ikke dvæle ved flere enkeltsager. Til sidst vil jeg prøve at vise, at man blot ved at blade i den gamle protokol og betragte den ret overfladisk også kan hente stof til overvejelse.

Amtsfattigdirektionen blev i funktion, til det nye amtsråd den 1. maj 1842 overtog dens opgaver. Forhandlingsprotokollen for direktionen i Aalborg bærer som nævnt årstallene 1804—37, men der har næppe været en fortsættelse for årene 1838—42. Dels er protokollen ikke udskrevet, idet kun 82 sider af 468 er beskrevet, dels viser mødeoversigten, at man godt kan tænke sig det sidste møde i amtsfattigdirektionen afholdt i 1837.

Som det vil ses af oversigten, er reglementets krav om møde i april og oktober aldrig blevet strikte opfyldt. Endnu i 1808 og 1809 var man klar over reglementets krav, røber protokollen, men praksis ændres ikke i retning af det krævede — tværtimod. I 1820 går møderne næsten helt i stå. Protokollens side 66-70 er en skrivelse fra 1824, der er indføjjet efter mødereferatet fra 1825. Skrivelsen indledes: »Da undertegnede Amtsfattigdirektion ikke siden 27 Martii 1821 havde været forsamlet, og Omstændighederne heller ikke nu gjorde et Møde nødvendigt af dens adspredte Medlemmer, havde Stiftamtmanden med de herrer Amtsprovster aftalt, at de Sager, der nu, da han staar i Begreb med at nedlægge sit Embede, kunne være

Oversigt over møder i direktionen.

år	protokollen side	mødedato			
1804	1-15	1/5	30/10	<u>22/12</u>	
1805	16-25	<u>16/1</u>	12/6	23/10	<u>28/12</u>
1806	26-30	<u>15/1</u>	9/4	8/10	
1807	30-32	21/5			
1808	32-34	27/1 ¹⁾			
1809	34-38	25/1 ²⁾	<u>23/2</u>	<u>8/8</u>	
1810	39-41	25/1			
1811	42	29/1			
1812	43	29/1			
1813	44-45	3/2	<u>27/3</u>		
1814	46-48	9/3	<u>12/5</u>		
1815	48-51	29/12			
1816	51-53	13/5			
1817	53-57	28/11			
1818	57-58	18/12			
1819	58-60	14/12			
1820	60-61	<u>22/2</u>			
1821	61-63	<u>27/3</u>			
1825	63-65	12/1 ³⁾			
	66-70	rundskrivelse			
1829	70-73	4/2 ⁴⁾			
1830	73	10/11			
1831	74-76	7/1	10/5		
1832	76-77	16/8			
1835	77-79	10/4			
1836	79-80	25/3			
1837	80-82	17/3			

Understregning = ekstraordinært møde.

¹⁾ i stedet for 2. møde 1807

²⁾ for 1808

³⁾ regnskabsårene 1820, 1821 og 1822

⁴⁾ regnskaber for 1823-1827.

Gienstand for Direktionens Overvejelse, skulde cirkulere mellem dens Medlemmer«. Derpå gennemgås sagerne, og skrivelser har efter dateringerne cirkuleret fra 20. aug. til 26. dec. 1824.

Det er overraskende, at mødevirksomheden netop dør hen i de hårde kriseår efter 1818. Umiddelbart ville man nok have ventet, at sagernes antal var svulmet op. Materialet tillader selvfølgelig ingen forklaring af forholdet, men man kan da konstatere, at kriseår ikke nødvendigvis fører til aktivitet i amtsfattigdirektioner.

Betragter vi endelig omfanget af referaterne, vil vi se, at nyordningen efter reglementets udstedelse selvfølgelig kræver plads i protokollen, men snart svinder referaterne ind, og det er nok ikke blot, fordi man måske fatter sig mere i korthed. Man er nok også blevet fortrolig med systemet, og problemerne, der rejser sig, er blevet færre.

8.

For endelig at give en forestilling om, hvad der kunne give anledning til ekstraordinære møder, og for at vise, i hvilke situationer fattigvæsenet også måtte træde til, skal til sidst citeres mødereferatet fra den 8. aug. 1809: »Anno 1809 den 8de August holdtes endvidere et extraordinært Direktionsmøde af Undertegnede, hvorved blev foretaget en med Sognepræstens Anbefaling ledsaget Begjæring fra 2de Koner af Valsted Bye Margrete Madsdatter og Karen Vognsdatter om Understøttelse af Amtskassen paa Grund af, at deres Mænd, der som Sølemitter var ude med Orlogsskibet Prinds Christian Frederik, nu ligger som Krigsfanger i Engelland. Da bemelte Koner ere Fattige og hver have 4 smaa Børn hos sig, saa resolvede Direktionen at tillægge dem af Amtskassen hver 5 rd Kvartaliter som et Bidrag til det de er tildeelt af Distriktets Fattigvæsen, hvilket Biedrag vedvarer til Mændene er Hiemkomne, og udbetales efter Amtets nærmere Anvisning fra dette Kvartals Begyndelse.

Datum ut supra

Pentz«.

Som det ses, har stiftamtmanden ene afgjort sagen. Efter behag kan man glæde sig over, at han viste konduite og bevilgede konerne lidt ekstra hjælp, eller man kan forarges over, at han handlede så egenmægtigt, og at det skulle være nødvendigt i et sådant tilfælde at gå

til fattigvæsenet. Teksten forekommer mig i hvert fald at være et godt supplement til den traditionelle skildring af slaget ved Sjællands Odde, hvor

»De Snekker mødtes i Kveld paa Hav

og Luften begyndte at gløde...«

Man får ligefrem lyst til at undersøge, om de efterlevende efter de faldne ved Odden kom i samme situation som de to Valstedkoner.

Noter:

- ¹⁾ Den danske kirkes historie v. Hal Koch og Bjørn Kornerup. I (1950) s. 126.
- ²⁾ Politikens Danmarkshistorie 6 (1963) s. 163 ff.
- ³⁾ Schous forordninger.
- ⁴⁾ Harald Jørgensen: Studier over det offentlige fattigvæsens historiske udvikling i Danmark i det 19. århundrede, s. 7.
- ⁵⁾ Samme s. 19-20.
- ⁶⁾ Schous forordninger.
- ⁷⁾ Samme.
- ⁸⁾ Landsarkivet, Viborg, B - 3 - 1736.

Kjær herreds tingbøger og tingsted

Af Paul G. Ørberg.

»Bøger har deres skæbne«, siger et gammelt ord. Fremfor nogen gælder det vore gamle tingbøger, det vil sige de retsbøger, som tingskriverne førte på herredstingene, og hvor alt, hvad der passerede på tinget, blev skrevet ned. Indholdet i mange nordjyske tingbøger — og ikke mindst dem fra Kjær herred — er flittigt blevet studeret af dygtige lokalhistorikere, især Chr. Petresch Christensen og Carl Klitgaard. Men tingbøgernes egen historie er også et stykke interessant kulturhistorie, som i grunden først har fundet sin afslutning i de allerseneste år, da de er blevet underkastet en gennemgribende restaurering.

Først må vi slå fast, at Nordjylland indtager en absolut særstilling m. h. t. bevarede tingbøger. Ikke blot finder vi her det nuværende Danmarks ældste herredstingbog fra Børglum herred 1576, men gennemgående har vi i Nordjylland tingbøger tilbage til omkring 1630, mens man i Midt- og Sydjylland kun de færreste steder kommer bag om 1660, se kortskitsen. Der er ingen tvivl om, at det er Svenskekrigene 1657—60, der her spiller ind. De egne, der blev hårdest ramt af krig, besættelse og pest, møder også med de færreste tingbøger og kirkebøger.

Før vi ser nærmere på tingbøgerne fra Kjær herred før retsreformen i 1687—88, vil vi gennemgå de almindelige bestemmelser om tingbøger og tingbogsførelse fra 15- og 1600 årene.

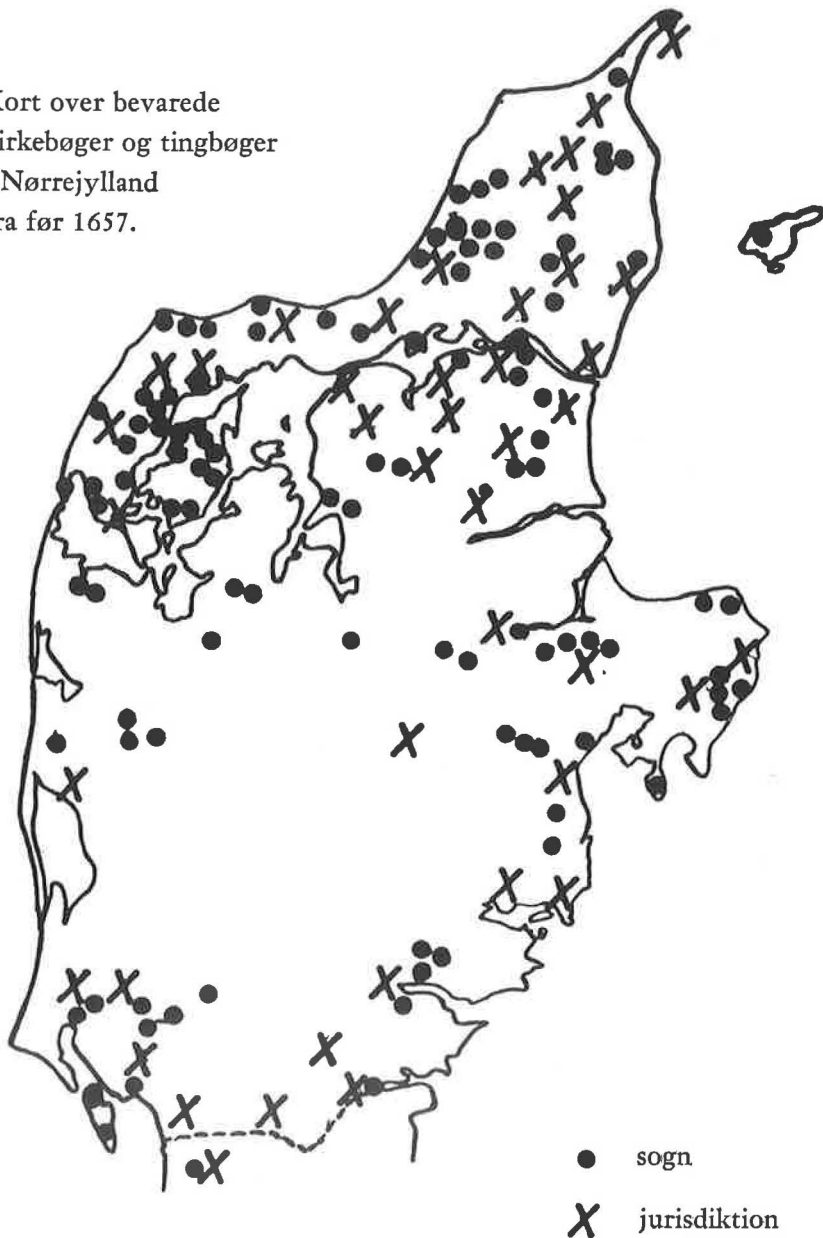
I slutningen af Kristian III's tid blev det ved lov bestemt, at der skulle føres tingbøger ved alle ting, første gang var i 1551, da det også siges, at bøgerne ved skriverens død skal holdes i god forvaring; da loven blev gentaget i 1558, hedder det, at tingbøgerne skal lægges i fjerdingkirke, landekiste eller anden god forvaring. I 1578 og igen i 1588 fik lensmændene besked om at holde opsyn med, at ting-

bøgerne holdtes klare og rene og at de blev opbevaret som loven foreskrev. Desuden blev det udtrykkelig forbudt at foretage rettelser i tingbogen, at tilsætte eller udslette noget, og skriveren skulle straks indskrive sagerne og læse dem højt, før han forlod tinget. Det sidste uddybes i den såkaldte »Store reces« fra 1643, hvor det hedder: »og må ikke noget skrives til tinge på andet eller løst papir og siden hjemme renskrives, men straks på tinget i samme bøger indføres«. Samtidig blev det også lovbestemt, at tingbøgerne skulle gennemdrages med lensmandens segl.

Hvornår begyndte man at føre tingbøger ved Kjær herreds ting, og hvor gamle tingbøger har vi i dag? Det sidste spørgsmål er let at besvare. Som allerede nævnt rækker næsten alle nordjyske tingbøger tilbage til slutningen af eller tiden lige efter Kejserkrigen, der endte i 1629. Kjær herreds ældste tingbog er fra 1631. Med hensyn til det første spørgsmål kan vi henvise til Børglum herred, som også blev nævnt ovenfor; der er ingen grund til at tro, at man har ført tingbog ved Børglum herreds ting, før man gjorde det i Kjær herred. Og i virkeligheden kommer vi endnu længere tilbage end 1576. Vi har nemlig bevaret et lensregnskab fra Sejlstrup len fra 1609, som også nævner de tingbøger, der ligger i lensarkivet, og her er den ældste tingbog fra Børglum fra 1563. Desværre har vi ikke et tilsvarende lensregnskab fra Ålborghus; her er den ældste bevarede tingbogsfortegnelse fra 1631, og fra Kjær herred er der kun opført en enkelt tingbog, nemlig fra 1630. Men der er altså gode grunde til at antage, at der har eksisteret tingbøger ved Kjær herreds ting allerede fra tiden omkring 1560, med andre ord kort tid efter at tingbøger var blevet påbudt ved lov.

Som det vil være fremgået af det foregående, var det tidligt blevet almindelig praksis, at skriverne indleverede tingbøgerne til opbevaring hos lensmanden, utvivlsomt som en direkte følge af den pligt til at føre tilsyn med tingbøgerne, som lensmanden fik pålagt i 1578; og naturligvis overtog amtmanden efter 1660 også i dette stykke lensmandens opgaver. For Ålborghus lens vedkommende kan vi takket være lensregnskaberne sige, at det i hvert fald fra 1630 var blevet en fast ordning, at tingskriverne hvert år ved nytårstid indleverede det gamle års tingbog på lenskontoret og til gengæld fik en

Kort over bevarede
kirkebøger og tingbøger
i Nørrejylland
fra før 1657.

ny tingbog udleveret, som var gennemdraget med en snor og forseglet med lensmandens segl. Den nye bog var normalt på det første blad forsynet med en autorisation underskrevet af lensmanden selv eller hans fuldmægtig.

Kjær herreds tingbøger har i det nørrejske landsarkiv betegnelsen: B 31 B, og efter den omtalte restaurering findes følgende 35 bind med foran stillet løbenummer:

2. 1631	13. 1644—45	25. 1663
3. 1632	15. 1646	26. 1664
4. 1633	16. 1647	27. 1665
5. 1635	17. 1648	27A. 1666
6. 1636	18. 1650	27B. 1667
7. 1637	19. 1651	28. 1669—70
8. 1638	20. 1653	29. 1670
9. 1639	21. 1654	30. 1672
10. 1640	22. 1655	30A. 1673
11. 1641	23. 1659—60	31. 1675
12. 1643	24. 1661	31A. 1676
		31B. 1677
		32. 1681—82

Tingbøgerne er, som det var fast skik, i kvartformat, ca. 17×21 cm. De er forholdsvis vel bevarede, men det originale pergamentbind er dog kun i behold for 5 årgange (1635, 1636, 1638, 1661, 1663), resten er nyindbundne. Enkelte mangler nogle blade, særlig de første i bogen, og et par er stærkt medtaget af fugt og svamp. Det drejer sig om 1631, dog kun begyndelsen af bogen, 1644—45 og 1677. For 1644—45 vil man gætte på, at ødelæggelsen står i forbindelse med Torstenssonfejden; det sidste tilfælde hænger måske sammen med, at bogen ifølge en påskrift i 1706 har været fremsendt til Viborg landsting, hvor den også på nogle sider er blevet forsynet med en indstregning med rødkridt.

Alle tingbøgerne har været gennemdraget med en snor og forseglede, undtagen 1670 og 1672. Lensmanden Gunde Lange (1635—48) brugte til yderligere sikkerhed at underskrive sidste blad i bogen.

Forrest finder vi altid autorisationen. Dateringen på Ålborghus varierer fra 31. december til 10. januar. En undtagelse er dog den ældste tingbog fra 1631, som først er autoriseret på blad 44, d. v. s. tingdagen den 7. marts. Det var i almindelighed lensmanden, der personligt underskrev autorisationen, men i hans »absentz« kunne det naturligvis også være hans fuldmægtig, og fra 1670 var det altid overladt til ham. Fra 1664 er der stempelmærke på autorisationsbladet, som der strengt taget skulle have været allerede fra 1660.

Autorisationerne varierer meget i omfang og indhold. I de fleste tilfælde nævnes skriverens navn — i de 50 år optræder 6 skrivernavne — og før første tingdag er Jyske Lovs 8 ransnævninger samt de »otte mænd« (stokkemænd, tinghørere) optegnede, men derimod ikke herredfogeden. Desuden anføres i autorisationen altid antallet af gennemdragne blade. Autorisationen indeholder forskellige forskrifter for tingbogens førelse, som vi senere vender tilbage til; derimod er det en speciel ting, når lensmanden Erik Juel (1648—58) lader indføre en alvorlig advarsel mod mened, som skulle læses højt på tinget.

Et par kuriositeter vedrørende autorisationerne skal medtages her. I tingbogen for 1635 indeholder autorisationen ikke bladantal, og den er underskrevet af en Poul Andersen den 9. januar 1635 »udi min salig herres og husbonds afgang«; det stemmer godt med, at lensmand Otte Skeel døde engang i 1634, mens den nye lensmand, Gunde Lange, først tiltrådte i april 1636. Autorisationen er temmelig sjusket skrevet, og den er angivet som gældende fra snapsting Anno 1634 til snapsting Anno 1635! Tingbogen 1659—60 er ejendommelig ved at være udstyret med to enslydende autorisationer på for- og bagsiden af forreste blad. Forklaringen er den, at den første autorisation er blevet så udtværet af vand, at lensmanden ikke har villet underskrive den, men har forlangt den omskrevet på bagsiden af bladet.

Tingbøgerne er af meget forskellig størrelse, men det er påfaldende, hvordan deres omfang svinder ind i periodens løb. Frem til midten af 1640'erne er de alle på mellem 300 og 400 sider, i løbet af 1650'erne daler sideantallet til ned imod de 100, og i hele resten af perioden finder vi kun et tocifret sideantal og flere endda under de 50.

Når vi samtidig kan iagttage en tiltagende sjuskethed med tingbogsførelsen i slutningen af perioden, uregelmæssigheder med forseggørelsen og lensmandens undladelse af personligt at underskrive autorisationerne, er det næppe for meget sagt, at samfundets krise i denne tid afspejles direkte i det billede tingbøgerne giver af en administration i tilbagegang.

Naturligvis kunne man ved årets begyndelse kun skønne over, hvor stor en tingbog, der ville blive brug for i det kommende år. Havde man skønnet for højt, var problemet ikke så stort; i så tilfælde har man næsten altid, uden at vi desværre kan se hvornår det er sket, fjernet de tiloversblevne blade. Det gælder næsten alle tingbøgerne fra den sidste del af perioden. I begyndelsen forekommer der derimod nogle tilfælde, hvor tingbogen ikke slog til. Første gang var i 1632, hvor de autoriserede 339 blade slap op den 27. november. Her hjalp man sig ved uden yderligere formaliteter at føje et tillæg til bogen (blad 340-374), som allerede afslører sig ved at være af et format nogle millimeter mindre og med andet vandmærke. I 1633 føjede man på samme vis to blade til, men da tingbogen for 1636 slap op den 12. december, blev det fornødne tillæg forsynet med en påskrift af skriveren på Ålborghus: »Formedelst tingbogen ikke kunne tilrække er nu disse tyve løse blade udi indsat, hvormed skriveren haver sig at forholde som udi forrige«. Endnu to tingbøger (1641, 1667) er forsynet med tillæg, men uden nogen form for autorisation. Endelig er den sidst bevarede tingbog noget for sig. I første omgang havde amtsfuldmægtigen autoriseret 130 blade den 10. januar 1681. Da tingskriveren imidlertid den 7. januar 1682 mødte op på slottet og kunne påvise, at bogen kun var udskrevet til blad 54, gik fuldmægtigen med til ved en slags genautorisation at lade tingbogen gælde også for 1682, »såvidt *hun* kan tilrække«. Det gik nu fint, bogen slutter på blad 115, i øvrigt ukorrekt 9. januar 1683.

Som nævnt indeholder autorisationerne, foruden almindelige påmindelser til skriveren om hans ansvar over for loven o. lign., også nogle specielle forskrifter vedrørende tingbogsførelsen. Hyppigst er et påbud om »siden fuld at udskrive« eller ingen rum afsætte, som det også udtrykkes. Ret ofte finder vi også et udtrykkeligt forbud mod at skrive noget på løst papir, og beslægtet hermed et påbud om,

at alt hvad der foregår på tinget straks skal indskrives i tingbogen. Disse forskrifter er, som vi kan se, i god overensstemmelse med de retningslinjer, der i slutningen af 1500 årene var givet lensmændene angående deres tilsyn med tingbogsførelsen (s. 25).

Begynder man nu at blade i de gamle tingbøger, vil man imidlertid hurtigt opdage, at det er så som så med overholdelsen af disse forskrifter. Går man det mere systematisk efter, viser det sig, at man i cirka halvdelen af tingbøgerne finder, hvad man må kalde ikke fuldskrevne blade rækkende fra åben plads til et par linjer og op til en tom halvside; karakteristisk nok gælder dette dog så godt som ikke de ældste tingbøger frem til midten af 1640'erne. Egentlige rettelser, som oftest i form af en tilføjelse mellem linjerne, optræder heller ikke i de gamle bøger, mens der er adskillige eksempler efter 1660. Akkurat det samme gælder et fænomen som anvendelsen af forskelligt farvet blæk ved indførslerne fra samme tingdag; der er et par enkelte tilfælde i 1648, men ellers er det fra 1660, at det bliver almindeligt forekommende. Man skal imidlertid ikke af det nu anførte lade sig forlede til at tro, at tingskriveren i den første tid overholdt de givne forskrifter til punkt og prikke. Vi finder nemlig endnu en uregelmæssighed, og den fordeler sig jævnt over næsten alle tingbøgerne. Det drejer sig om mindre afsnit med sammentrængt skrift rundt om i referaterne, som jo kun kan forklares på den måde, at man har beregnet for lidt plads til noget, som er blevet skrevet ind senere. Afslørende i så henseende er også en lille løs seddel, som er heftet til blad 223 i tingbogen fra 1637: »Hvad den dom sig belanger med Las Pedersen haver jeg ikke endnu bekommet sentensen til«.

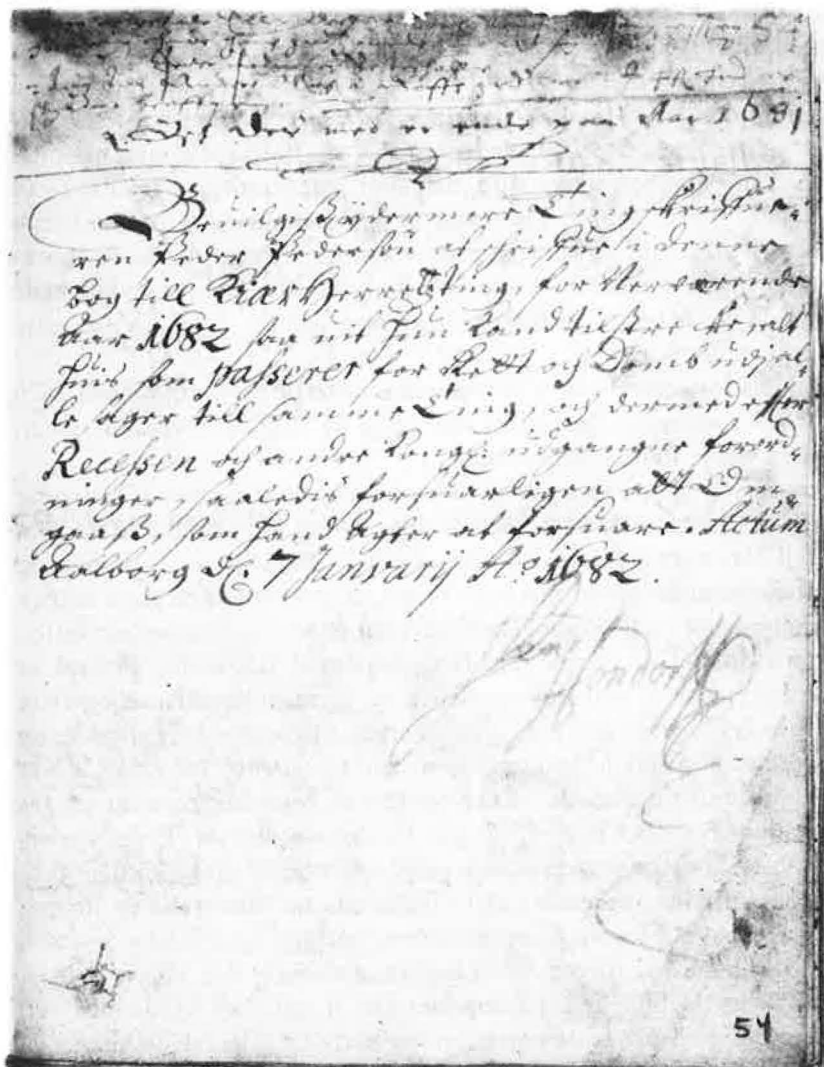
Dog skal man huske én ting i denne forbindelse, nemlig de vanskelige arbejdsvilkår, tingskriverne havde, så længe man holdt fast ved tingmødet under åben himmel med kun tingstokke og tingskive som udstyr. Vi véd, at Kjær herred fik rejst et tinghus i 1640 — om man siden da altid var under tag er nok tvivlsomt — men i hvert fald er det meget sigende, at vi netop i tingbogen fra 1639 synes at finde umiskendelige spor efter regndråber (blad 175 og 298).

En episode i 1670 kaster et godt lys over problemerne omkring skriverembedet. Historien begynder med tingbogen 1669—70 (nr. 28), som allerede ved sit ydre er bemærkelsesværdig, idet den er i folio-

størrelse. Autorisationen på blad 1 viser sig at være dateret den 4. oktober 1669 og er stilet til herredsskriver i Kjær herred Eskil Mogensen; der er 292 blade. På blad 26 finder vi en ny autorisation dateret den 1. januar 1670, og underskrevet af Gerhardt Tiesen, vores velbyrdige hr. lensherres secretarius og fuldmægtig, »og befindes udi denne tingbog indsyet og med snor igennemdraget fra nr. 26 til nr. 192 (!) rent papir«. Bogen var også blevet forseglet ved sin første autorisation; segl og snor er ganske vist borte, men der er to snorehuller gennem bladene. Denne tingbog standser brat et stykke nede på side 46, det vil sige tingdagen tirsdag den 26. april. Der er altså sket et eller andet.

Opklaringen får vi ved at slå op i den næste tingbog, tingbogen 1670 (nr. 29), som er et beskedent lille hefte på 50 blade i vistnok oprindeligt brunt karduspapirromslag.

Autorisationen på første blad er underskrevet af Gerhard Tiesen og dateret den 15. maj 1670. Her hedder det til indledning: »Eftersom Eskil Mogensen, skriver til Kjær herreds ting, sig udi skrivning og rettens administration skal have forset, ej alene imod recessen mange ledige pladser udi tingbogen afsat, men endog understået sig retten at forsømme og derfra udeblive, som med tingsvidne bevises at være sket den 3. maj sidst forleden, og formedelst sådanne og flere klager årsag givet den ham overleverede tingbog at lade tillukke og forsegle...«. Eskil Mogensen, som den 11. august 1669 var blevet beskikket til tingskriver i Kjær og Jerslev herreder, blev nu sat fra bestillingen i Kjær herred, og den forrige tingskriver, Peder Pedersen, blev konstitueret og senere påny udnævnt til embedet. Det omtalte tingsvidne angående Eskil Mogensens embedsførelse er optaget den 10. maj af Morten Kjærulf, der var herredsfoged fra 1639—1684, og findes indført forrest i den beskedne tingbog. Heri nævnes bl. a. skriverens udeblivelse fra retsmødet den 3. maj, som havde medført, at mange godtfolk både i og uden for herredet ikke havde kunnet få deres breve indført i tingbogen. Videre nævnes de mange ubeskrevne steder i tingbogen, »så herredsfogeden frygtede, at ham skulle tilføjes nogen ulejlighed, om noget derpå blev skrevet af skriveren, som ej til tinge var passeret«. I overværelse af Kongl. Maj.s ridefoged Niels Svendsen blev tingbogen derpå opladt og af de 8 tinghørere

Midt i bogen er denne tingbog autoriseret påny af stiftamtmanden, da man er nået frem til nytåret 1682. Bemærk at tingbog er bunkøn. Kjær herreds tingbog 1681-82.

overset og besigtiget. Blad for blad opremses så fejlene: på folio 2 fandtes rent papir så bredt som 2 fingre, på den anden side så bredt som 3 fingre, på den og den side kunne der tilskrives 3 linjer, på en anden 9 eller 10 linjer o.s.v.; til slut når man så frem til, at der ganske intet er indført i tingbogen af, hvad der var passeret den 3. maj. Resultatet blev, at ridefogeden forseglede tingbogen med sit eget og herredsfogedens segl og tog tingbogen i forvaring indtil videre. Da Eskil Mogensen, som var til stede, blev spurgt, hvad han ville skrive på de rene pladser i tingbogen, svarede han intet. Som allerede sagt blev han sat fra bestillingen, men sagen blev dog ikke anset for mere belastende, end at han blev siddende i sit skriverembede ved Jerslev herredsting lige til 1686. Man kan også nok sige, at vel havde han haft temmelig mange åbne pladser i sin tingbog, men det var noget, som var forekommet i så at sige alle tingbøgerne fra midten af 1640'erne, også i tingskriver Peder Pedersens bøger fra han første gang kom i embede i 1659. Og vel passede den gode Peder Pedersen på at skrive sine sider fulde efter 1670, men der er stadigvæk nok af tilfælde med sammentrængt skrift, forskelligt farvet blæk og rene sjuskerier. Da landsdommerne i Viborg i 1687 skulle vurdere retsbetjentenes kvalifikationer, fik han da også det skudsmål, at han var udygtig og uskikkelig, foruden at han skrev ilde og ukorrekt, og han blev på det grundlag kasseret. Det, der kostede Eskil Mogensen hans skriverbestilling ved Kjær herredsting, var nok snarere et personligt modsætningsforhold til den gamle herredsfoged Kjærulf, end det var manglerne ved hans tingbogsførelse.

Kjær herreds gamle tingbøger blev liggende i mange år i amtsarkivet på Ålborghus. Vi har en arkivfortegnelse fra 1773 hvoraf det fremgår, at der dengang fandtes tingbøger fra 1657—58 og 1678; til gengæld er tingbøgerne fra 1633, 1653—54 og 1675 på en eller anden måde dukket op siden da. I 1880 afleverede stiftamtet dem til Kongerigets Arkiv i København, hvor de efter at være blevet underkastet en meget nødtøftig restaurering blev opstillet i den såkaldte Slotspladshvælvning. Det var dog kun tænkt som en rent midlertidig ordning, og da det nye provinsarkiv i Viborg stod færdigt i 1891, blev de overflyttet her til. Den eneste tingbog, der gik sine egne veje, var den oven for nævnte famøse tingbog fra Eskil Mogensens

hånd. Den var af ridefogeden blevet bragt til Ålborghus og lagt til side som noget for sig, og den kom til provinsarkivet direkte fra stiftamtet i 1891.

Som allerede berørt er de gamle tingbøgers egen historie først blevet afsluttet i de seneste år, efter at man på landsarkivet i Viborg har fået opbygget et fuldt moderne konserverings- og restaureringsværksted. Her har alle de gamle vendsysselske tingbøger i løbet af den sidste halve snes år været igennem en grundig proces med syreneutralisering, desinficering, bladkonservering eventuelt med kantlapning o. lign. og nyindbinding.

De bøger, der har bevaret det originale bind, er de mest interessante, for i bindforet, som i nutidige bøger er af pap, kan der gøres spændende fund, fordi man dengang ofte anvendte kasserede dokumenter, gamle tryksager o. lign. Nu er der jo desværre kun bevaret nogle få tingbøger fra Kjær herred med det gamle bind, men i resterne af det originale bind omkring tingbogen fra 1647 blev der dog gjort et på sin vis meget interessant fund. Midt på et blad, der er misfarvet af lim og blækklatter, står tydeligt prentet: »*Ker Herritz Hus paa Bilidt*«.

»Bilidt« eller Sølgårds Led er navnet på en ejendom ved vejen, der fra Hjørring kommer nord fra ned mod Hammer Bakker, et par kilometer nordøst for Hammer kirke. Som navnet næsten siger det, har vi at gøre med en gammel kro, egentlig et såkaldt bedested, d.v.s. en upriviligeret kro.

Nu er det sådan, at vore gamle tingsteder og deres beliggenhed altid har interesseret lokalhistorikerne, naturligt nok, for herredstinget var på mange måder et brændpunkt i det gamle samfund, midtpunkt og samlingssted for herredets befolkning. Men det har vist sig — hvad man egentlig ikke skulle vente — at der i tidernes løb er blevet flyttet meget rundt med de fleste tingsteder. Kjær herredsting hører til de tingsteder, der er blevet grundigt studeret, og man har kunnet fastlægge dets beliggenhed til Østbjerg Mark nær ved gården Kikkenborg i den sydlige udkant af Hammer Bakker, hvor da også Historisk Samfund har rejst en mindesten. Nu viser det sig altså, at tinget en tid har været holdt et helt andet sted, som dog også lå centralt i herredet, der jo strækker sig fra Kattegat og helt ud til Jetsmark

sogn. Vi véd, at det tidligere omtalte tinghus fra 1640 blev lagt øde i den urolige tid under krigen 1644—45, og det er nok forklaringen på, at man, måske kun en kortere tid, har skaffet Kjær herredsting husly på »Bildt« i Sølgårde.

Ved den store omlægning af retskredsene i 1688 blev Kjær herred lagt sammen med Hvetbo herred og Hals birk, og tingstedet blev flyttet til Biersted.

Kilder:

- C. Klitgaard: Herredsfogeder og Tingskrivere i Vendsyssel. 1937.
Chr. Petresch Christensen: Hammer Bakker i gamle dage. 1965.
Niels Hedin: Hammer Bakker. 1931.
C. Klitgaard: Vendsysselske Veje. 1936.
Paul G. Ørberg: Tingbøger og retsbetjentarkiver (ARKIV 6. bd. s. 209-242).
Paul G. Ørberg: Omkring de nørrejyske kirkebøger (Afhandlinger om arkiver ved Rigsarkivets 75-års jubilæum, 1964, s. 63-69).
Chr. Christensen: Om Kjær Herreds Tingsteder (Jyske Samlinger 4. rk. 2. bd. s. 305-343).
Mogens Lebech: Jyllands gamle Retskredse. 1936.
C. Klitgaard: Vendsyssels Ting og Tingsteder (Vendsysselske Årbøger 1922 s. 276-77).

Litteratur om Himmerland og Kjær Herred 1978-1979

Ved bibliotekar Jeppe Hansen, Det Nordjyske Landsbibliotek.

Fortegnelsen omfatter litteratur, som er udkommet i 1978-1979, suppleret med enkelte titler fra tidligere år.

Artikler i Fra Himmerland og Kjær Herred er ikke medtaget. Lokale institutioners årsberetninger og andre periodiske publikationer medtages kun første gang, de udkommer.

Det Nordjyske Landsbibliotek modtager gerne meddelelse om manglende titler.

Himmerland og Kjær Herred i almindelighed:

Arbejdsnoter til belysning af struktur og problemstillinger i det nordjyske fiskeri-erhverv. Af Else Marie Andersen m. fl. Nordjyllands Amts Fiskeriprojekt, 1978 141 sider, illustreret (Rapport, 1b).

Arbejdstilsynet, kreds Nordjyllands Amt, orientering om: befolkning og beskæftigelse, erhvervsfordeling og virksomheder, arbejdsulykker, socialstatistik, aktiviteten i tilsynskredsen, 1977- . Arbejdstilsynet, 1978- .

Barn af Himmerland. Redaktion: Otto Clausen m. fl. Lions Clubber i Himmerland, 1978. 151 sider, illustreret.

Bech, Peter: Borgerønske om decentralisering af industrien i Nordjylland. 9000 har taget del i offentlig debat om Regionplan Nordjylland. (I: Ingeniøren, 1978:39, tillæg, side 16-17).

Begtrup, G.: Beskrivelse over agerdyrkningens tilstand i Danmark. Rosenkilde og Bagger 1977-79: Nørrejylland, bind 1-3, illustreret. (Faksimileudgave af original, 1803-1812).

Bjørnvad, Anders: Faldne allierede flyvere 1939-1945. Odense Universitetsforslag, 1978. 218 sider, illustreret. (Heri om gravene i Vadum, Aalborg Sønder Kirkegård og Årestrup).

Büchert, Erich: Regional development problems and policies in North Jutland. (I: Acta Sociologica, 1978:4, side 381-384).

Ebbesen, Klaus: Tragtbægerkultur i Nordjylland; studier over jættestuetiden. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab (Lynge & Søn), 1978. 186 sider, illustreret. (Nordiske Fortidsminder, B:5).

- Grundværdikort ved 16. alm. vurdering pr. 1. april 1977.* Nordjyllands Amts søndre skyldkreds: Hobro, Løgstør og Nibe Kommune (del). Statsskattedirektoratet, 1979. 31 sider, illustreret.
- Græsbøll, Bent:* Historiske krummer; brogede blade af Nordjyllands dagbog. Lokalhistorisk Forskning Nordjylland, 1978. 274 sider.
- Hartoft-Nielsen, Peter:* Industrien i egnsudviklings-områdernes mindre byer har størst fremgang. En analyse af industristrukturen og dennes udvikling i perioden 1974-77 i seks mindre nordjyske byer. (I: *Forskningen og Samfundet*, 1979:1, side 3-5 + *Kooperationen*, 1979:1, side 16-18).
- Hartoft-Nielsen, Peter:* Krisen og den nordjyske industri - med særligt henblik på den industrielle udvikling i de mindre byer. Danmarks Tekniske Højskole. Institut for Vejbygning, Trafikteknik og Byplanlægning, 1978. 131 sider, illustreret. (Notat, 78-2).
- Hartoft-Nielsen, Peter:* Krisen og industrien i mindre nordjyske byer. (I: *Byplan*, 1978:4, side 123-127).
- Hvor kragerne vender;* et skrift om egnsudvikling. Red.: Poul Erik Grohnheit. Dansk Byplanlaboratorium, 1977. 59 sider, illustreret. (Skriftserie, 14).
- Jensen, Lene m.fl.:* Peter Riismøllers forfatterskab. Danmarks Biblioteksskole, 1977. 45 sider, illustreret. (Bibliografi).
- Matrikeldirektoratet:* Ejerlavsfortegnelse. 1979. Bind 1-4.
- Mølbjerg, Hans:* Nordenfjords. Gyldendal, 1979. 79 sider. (Lokale digte).
- Problemstillinger i de nordjyske fiskerierhverv.* Af Else Marie Andersen m. fl. Nordjyllands Amts Fiskeriprojekt, 1978. 19 sider. (Rapport, 1a).
- Roesdahl, Else:* Vognen og vikingerne. (Om vogngrave ved Fyrkat og Sdr. Onsild). (I: *Skalk*, 1978:4, side 9-14).
- Sperling, Poul Erik:* Nordjyllands fugle; deres yngleudbredelse og trækforhold. Scandinavian Science Press, 1978. 372 sider, illustreret. (Meddelelser fra Nordjysk Ornithologisk Kartotek, 1).
- Sørensen, Torben:* Stedregister til Dansk Tidsskrift Index 1915-1970. Bibliotekscentralen, 1978. 231 sider.
- Thiele, J. M.:* Danmark 1845. Pennalhuset, 1978. 24 sider, illustreret. (Fotografisk optryk).
- Tønnesen, Allan:* 233 danske borgerhuse. Gyldendal, 1979. 218 sider, illustreret.
- Uddannelsesnøglen for Nordjyllands Amt 1978/79.* Arbejdsformidlingen. Aalborg, 1978. 72 sider.
- Vurderingen af landets faste ejendomme pr. 1. april 1977.* Statsskattedirektoratet. Vurderingsafdelingen, 1978. 124 sider.

- Aalborg Turistforening*: En undersøgelse af svenske og norske bilturister i Aalborg, Nordjylland og Danmark. 1977. 46 sider + 3 bilag.
- Aalborg Universitetscenter. Kulturhistorisk Arbejdsgruppe. Institut for Sprog, Kommunikation og Kulturhistorie*: Arkiver, museer og folkebiblioteker i Nordjyllands Amt. 1979. 44 sider.
- Amtskommunale publikationer*:
- Afstømningsmålinger i Nordjyllands Amtskommune 1977–* . Nordjyllands Amtskommune 1978– . (Det Danske Hedeselskab, Hydrometriske Undersøgelser).
- Badevandet: hygiejnisk vandkvalitet*. Nordjyllands Amtskommune. Teknisk Forvaltning. Amtsvandvæsenet, 1973– .
- Det Danske Hedeselskab. Hydrometriske Undersøgelser*: Nordjyllands Amtskommune, synkronmålinger. Det Danske Hedeselskab/Nordjyllands Amtskommune, 1978. Bind 1-3, illustreret. (I Elling Å + I Uggerby Å + Lindenberg Å).
- Elev- og klassetal m. v. pr. 1.9.1973–* . Nordjyllands Amtskommune. Amtskonulenten for Folkeskolen. 1973– .
- Fredningsplanudvalget for Nordjyllands Amt*: Fredninger i Nordjyllands Amt. 3. udg. 1978. Bind 1-2, illustreret.
- Nordjylland (amtskommune)*: Fakta om Nordjylland 1979. 1978. 31 sider.
- Nordjylland (amtskommune)*: Planlægning af den kollektive trafik i Nordjylland. Regionalt rutenet. 1979. Bind 1-2. (Oplæg + Redegørelse).
- Nordjylland (amtskommune)*: Regionplanlægning i Nordjyllands Amt. 1978–1979. Bind 8-9. (8: Den offentlige debat 1977–78 + 9: Oplæg til forhandling mellem kommunerne).
- Nordjylland (amtskommune)*: Sommerhus-undersøgelsen 1977. 1978. 41 sider, illustreret.
- Nordjylland (amtskommune)*: Tre forslag i debatten! 1978. 12 sider, illustreret. (Om »Cykelhjulet« (Aabybro og Nibe), »Det spejlvendte V« (Løgstør) og »Nordvestpilen« (Aars)).
- Nordjylland (amtskommune)*: Udbygningsplan for gymnasie- og HF undervisningen i Nordjyllands Amtskommune 1979–90. 1978. 47 sider + 8 bilag
- Nordjylland (amtskommune). Amtsarkitektkontoret*: Registrering af campingpladser i Nordjyllands Amtskommune ... vinteren 1977–78. 2. udg. 1978. 96 sider, illustreret + 22 tavler.
- Nordjylland (amtskommune). Amtsvandvæsenet*: Oversigt over forureningstilstande i vandløb. (Afstømningsregion I, 1977). 1978. 39 sider + 1 tavle.

Planstyrelsen: Notat om Nordjyllands Amtskommunes alternative skitser. Planstyrelsen, 1978. 50 sider + bilag (167 sider).

Vibe-Petersen, Johs.: Notat om energi- og regionplanlægning. Nordjyllands Amtskommune. Regionplansekretariatet, 1978. 26 sider, illustreret. (Regionplanlægningen i Nordjylland).

Enkelte lokaliteter:

Buderupholm

Den fysiske Skovhave på Buderupholm Statsskovdistrikt, Skørping, Danmark. 3. oplag. 1978. 43 sider, illustreret.

Hadsund

elle: Hadsund en by med fremtid: et erhvervsråd og en marginal udnyttelse af egnsudviklingsstøtten er en af årsagerne til, at Hadsund kom godt igennem krisen. (I: Danske Kommuner, 1979:9, side 7-8).

Hadsund vejviser 1978. Officiel adressebog for Hadsund Kommune. Mostrup, 1978.

Wied, Allan: Hadsund er stolt af sit industrikvarter. 70 pct. af sparekassens udlån går til erhvervslivet. (Om Sparekassen Hadsunds finansiering af handel med landbrugsmaskiner). (I: Sparekassen, 1978:1, side 24-25).

Haubro

Haubro Friskole 1898–1978. Haubro Friskole, 1978. 28 sider, illustreret.

Hobro

Den lille Højskoles forsøgshus. Den lille Højskole, 1979. 18 sider, illustreret.

Schultz, Kr.: Planlægningsopgaverne i de mindre kommuner: Hobro Kommune har forsøgsvis ansat økonom til planlægningsopgaver og overvejer at gøre stillingen permanent. (I: Danske Kommuner, 1979:1, side 30).

Spritten. Historien om Spritfabrikken i Hobro 1780–1978. 1978. 186 sider, illustreret. (Den Danske Arbejder, 4).

Horsens-Hammer

Horsens-Hammer Årbog. Udgivet af Horsens-Hammer Hjemstavnsforening. 1977– .

Hou

Clausen, Hans Erik: Hou Havn 1900–1977. Hou Havn, 1977. 48 sider, illustreret.

Løgstør

Løgstør vejviser 1978. Officiel adressebog for Løgstør Kommune. Mostrup. 1978.

Nibe

Dodt, Beatus: Apothekeren i Nibe. Indledning ved Johs. E. Tang Kristensen. Sparekassen Nordjylland, 1977. 24 sider. (Skønlitteratur).

Handelsministeriets og Elværkernes Vindkraftprogram. DEFU, 1979. 16 sider, illustreret. (+ Engelsk udgave). (Heri bl. a. om Nibe-møllen).

Historiske huse i Nibe. Nationalmuseet, 1979. 89 sider, illustreret.

Petersen, Viggo: Det gamle Nibe. Udgivet af Nationalmuseet. Gyldendal, 1979. 67 sider, illustreret.

Nørlund

Færch, Lise: Træværk. Nørlund Savværk 1878–1978. 1978. 31 sider, illustreret.

Rold

Skovens folk fortæller: forstlige erindringer 1798–1933. Skovhistorisk Selskab, 1978. 111 sider, illustreret. (S. 51-65: Chr. Sletten: Barndomserindringer fra et skovfogedhjem omkring århundredskiftet, skrevet 1973). (Fra Rold Skov).

Sejlfloed

Sejlfloed vejviser 1978. Officiel adressebog for Sejlfloed Kommune. Mostrup. 1978.

Skørping

Thomassen, P.: Mk. (Om Moskov Trinbræt). (I: Jernbanen, 1978:6, side 145-149).

Ulstrup

Paulsen, N. O.: Skæbner på min hjemegn i Vesthimmerland. Eget forlag, 1976. 21 sider, illustreret.

Vester Hassing

Lund, Jørgen: Barnets jernalder. (Om en range af ler fra Overbygård-bopladsen i V. Hassing). (I: Skalk, 1977:1, side 32).

Vodskov

Vodskov Borgerforening: Forslag til ændringer vedrørende Vodskov dispositionsplan. Langholt, Grindsted og Vodskov Borgerforeninger, 1978. 22 sider, illustreret.

Aalborg

Christensen, Allan: Krise og arbejdsløshed. Aalborg 1926–36. Af Allan Christensen og Henrik Nielsen. Aalborg Universitetsforlag, 1979. 160 sider, illustreret. (Serie om Arbejdsforhold og Arbejdsmarked, 6).

Christensen, Bodil: Arbejdsløshedsbevægelsen og fagoppositionen i Aalborg 1930–33; studenterrapport. Af Bodil Christensen og Egon Petersen. Aalborg Universitetsforlag, 1978. 125 sider, illustreret. (Serie om Arbejdsforhold og Arbejdsmarked, 2).

Forældrerådernes Arbejdsgruppe i Aalborg Kommune: Vuggestuerapporten: en undersøgelse af brugerne af de kommunale vuggestuer i Aalborg. Aalborg Kommune, 1977. 68 sider.

Fuglsang, Mads: Løsarbejder og arbejdsløs: Danmark, Tyskland og Persien 1938–1956. Gyldendal, 1978. (Bondedreng På Valsen, 3).

ge: Et museum i provinsen; her kan man få sammenhæng og arbejdsro; samtale med museumsinspektør Torben Witt. (Om Aalborg Historiske Museum). (I: DM-Magisterbladet, 1978:11, side 4-6).

Geil, Georg S.: Befrielse: Budolfi-prædikener. Aros, 1978. 168 sider.

Godthåbsgades Skole 25-års jubilæum 1954–1979. 1979. 23 sider, illustreret.

Grundværdikort ved 16. alm. vurdering pr. 1. april 1977: Aalborg Kommune (del). Statsskattedirektoratet, 1979. 38+26 sider, illustreret.

Gug Kirke. 1975. 8 sider, illustreret. (Folder). (J. Nøhr Sørensen: Historien om Gug Kirke begyndte i 1945. Inger og Johannes Exner: Om Gug Kirke).

Jensen, H. P.: Skulptur i det fri i Aalborg. Central-Trykkeriet. 1978. 83 sider, illustreret.

Jespersen, Knud: Knud Jespersen – en af arbejderklassens sønner. Udvalgte taler og artikler. Tiden, 1979. 382 sider, illustreret.

Jubilæumsprogram ved opførelsen af Sparekassen af Henrik Hertz. Aalborg Teater, 1978. 28 sider, illustreret. (Aalborg Teater 1878–1978).

Koch, Jan: Den romanske Budolfi Kirke i Aalborg. (I: Hikuin, 1977, side 123-130).

Kontakt- og kommunikationskatalog. For politiske aktivister & andet godtfolk i Aalborg december 78. Aalborg Net-Avis, 1978. 26 sider, illustreret.

Lydbøger. Praktiktidsopgave. Af Svend Olesen m. fl. Eget forslag, 1978. 41 sider. (Om lydbøger ved Det Nordjyske Landsbibliotek).

Margolinsky, Jul.: Jødiske dødsfald i Danmark 1693–1976. Dansk Historisk Håndbogsforlag, 1978. 633 sider. (Side 523-533: Aalborg).

Mortensen, Peter: Motorvej kan give styrke til nordjysk økonomi: mærkesag for nordjyderne at få motorvej ført til Aalborg. Børsen, 1978. 32 sider, illustreret. (Tillæg til Børsen, 4.9.1978).

Nordbagen, Grethe Elisabeth: Stier gennem grenseskog. Eget forlag, 1978. 67 sider illustreret. (Heri et par bidrag om Aalborg).

Rasmussen, Stig Günther: Træk af fagbevægelsens historie i Aalborg ca. 1885–1914. Aalborg Universitetsforlag, 1978. 273 sider. (Serie om Arbejdsforhold og Arbejdsmarked, 3).

Simonsen, Jørgen D.: Aalborg viser vej - havnen søvejen: Aalborg Havn 1476–1976. Aalborg Havn, 1976. 40 sider, illustreret.

Stoustrup, Axel: Lidt lys over vejnavne i Hasseris. Sparekassen Nordjylland, 1978. 12 sider, illustreret.

Studieorientering og optagelseskrav. De 5 musikkonservatorier. 1977/78– .

Tönnies, Heinrich: Heinrich Tönnies: cartes-de-visite photographer extraordinaire. Med tekst af Alexander Alland, Sr. New York, Camera/Graphic Press, 1978. 12 sider + 58 tavler. (Med dansk og engelsk tekst).

Vor Frue Kirke 1878–1978. Red.: Cai Rasmussen m. fl. Vor Frue Sogns Menighedsråd, 1978. 30 sider, illustreret.

Aalborg Kommune har formuleret sin fremtidige edb-politik. (Interview med E. Schrøder Christensen og Mogens Kaalbye). (I: Danske Kommuner, 1978:13, side 37-39).

Aalborg Teater 100 år, en billedkavalkade; red. af Sven M. Clausen m. fl. E. Ruhländer, 1978. 96 sider, illustreret.

Aalborgfolk. Kendte aalborgensere, indfødte og tilflyttere skriver om deres liv og arbejde i Aalborg. Red.: Aage Svendstorp m. fl. Lions Club Aalborg, 1978. 180 sider, illustreret.

Aalborg. Kommunale publikationer:

Bolig- og befolkningsanalyse 1978/1992. Udgivet af Aalborg Kommune. Planlægningssekretariatet/Statistisk Kontor. 1978. 47 sider.

Frans Ameys og Medarbejdere: Østerådalen-Skalborg. Aalborg Kommune. Magistratens 2. Afdeling. Planlægningssekretariatet, 1978. 26 sider, illustreret + 1 tavle. (Dispositionsplan for Østerådalen-Skalborg).

Lokalhistorisk Arkiv for Aalborg Kommune: Kortfattet oversigt over institutionsarkiver. 1977. 10 sider.

Lokalhistoriske Arkiver i Nordjyllands Amt: Kortfattet oversigt over forenings- og virksomhedsarkiver. 2. udgave. 1978. 49 sider.

Aalborg Kommune: Beretning for Hygiejnisk Forvaltning. 1977– . (Fortsættelse af: Aalborg Kommune. Levnedsmiddelkontrollen: Beretning).

Aalborg Kommune: Bilag til regnskabet 1977. Personaleoversigt, specifikationer til regnskabet, ejendomsfortegnelse . . . 1978. 650 sider.

Aalborg Kommune: Vejviseren. Lokaludgave af Aalborg Vejviser. Mostrup, 1979– . Bind 1-8.

Aalborg Kommune Magistratens 2. Afdeling. Kvarterforbedring. Principper for trafik- og gårdsanering. 1978. 23 sider, illustreret.

Aalborg Kommune. Magistratens 2. Afdeling: Landskabet Aalborg Kommune. Aalborg Kommune. Stadsgartnerens Kontor, 1978. 235 sider, illustreret.

Aalborg Kommune. Magistratens 2. Afdeling: Midlertidige rammer for lokalplanlægning (§ 15 rammer). 1978. Bind 1-5 + Bilag. (Centraldistriktet + Distrikt I-IV).

Aalborg Kommune. Magistratens 2. Afdeling: Trafiksanering Ø-Gadekvarteret. 1978. 65 sider, illustreret + 1 tavle.

Aalborg Kommune. Magistratens 2. Afdeling: Aalborg bykerne. 1979. Bind 1-5, illustreret.

Aalborg Kommune. Magistratens 4. Afdeling (Skoleforvaltningen): Pædagogisk forsøgs- og udviklingsarbejde 1977-78. 1978. 25 sider.

Aalborg Kommune. Planlægningssekretariatet: Dispositionsplan for Gistrup. 1975. 106 sider, illustreret.

Aalborg Universitets Center:

Barsøe Adolphsen, Jes: Tolv interviews om uddannelse, Centret, arbejdsløshed med politikerne Ib Stetter- . Af Jes Barsøe Adolphsen og Carsten Heyn Johnsen. Aalborg Universitetscenter, 1978. 72 sider, illustreret. (Opryk af artikler fra »Center-Nyt« 9.2.-17.12. 1978).

Rapport om konferencen »AUC's samspil med samfundet på lokalt plan og landsplan«, torsdag den 7. oktober 1976, Aalborg Universitetscenter. AUC, 1976. 75 sider.

Ruspjece 77. AUC. Studenterrådet, 1977. 39 sider, illustreret.

S: Aalborg Universitetscenter AUC: Arkitekt Hans Dall & Torben Lindhardt- sen Aps. (I: Arkitektur, 1978:8, side 289-311).

Undervisningsministeriet. Udvalget om Landinspektøruddannelsen ved Aalborg Universitetscenter: Anden indstilling om landinspektøruddannelsen. Undervisningsministeriet. Direktoratet for de Videregående Uddannelser, 1975. 67 sider.

Aalborg Universitetscenter. Informationsudvalget: Hvilke studier ved AUC? Nov. 1977- .

Årlige publikationer:

Aalborg Teater 1878-1978. Red.: Ivan Rønn. 1978. 123 sider, illustreret. (Aalborg-Bogen, 1978).

Aalborgbogen. Indeks 1967-1976. Udarbejdet af Erna Dorethe Jensen og Birgitte Normand. Lokalhistorisk Arkiv for Aalborg Kommune, 1978. 65 sider.

Meddelelser fra styrelse og redaktion

I årene 1826–1844 udgav Det kgl. Landhusholdningsselskab 19 amtsbeskrivelser, forfattet af nogle af datidens kyndigste landøkonomer. Disse bøger, som er kulturhistorisk værdifulde kildeskrifter, har i mange år været sjældne og stærkt efterspurgte, hvilket har bevirket, at når de en enkelt gang fremkommer antikvarisk, er det til meget høje priser. Flere af landets historiske Samfund har derfor i de senere år ladet disse amtsbeskrivelser fotografisk optrykke og udsende til medlemmerne. Det gælder således Hjørring, Ribe og Viborg amter.

Styrelsen for Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred har besluttet i år at udsende Chr. Christensen: Aalborg Amt, som udkom i 1832. Det er styrelsens håb, at medlemmerne vil modtage bogen med tilfredshed, selv om det til gengæld desværre har været nødvendigt at nedskære den udsendte årbog ganske betydeligt. Men næste år vil den igen udkomme i nogenlunde den vante størrelse.

Som i tidligere år blev der også i 1979 afholdt to udflugter. Den første, der var tilrettelagt af museumsinspektør Palle Friis, Hjørring, foregik søndag den. 17. juni i det bedst tænkelige sommervejr. Turens første mål var Dronninglund slot, hvor fru Høgsbro bød velkommen og derefter forestod en rundvisning i de indvendige lokaliteter. Derefter kørtes gennem den skønne Storskov til Tolne Skov over Baggessvogn til Asdal voldsted, hvor rektor Løber fortalte om voldstedets historie. Turen fortsattes til Hirtshals, hvor museet og havnen blev besøgt.

Sensommerturen fandt sted lørdag den 15. september med 80 deltagere. Den startedes ved Farstrup kirke, hvor lektor Løber meget udførligt redegjorde for kirkens og inventarets historie. Derefter aflagdes et kort besøg på den ikke særligt imponerende Krastrup hovedgård.

På Restaurant Christiansminde i Løgstør afholdtes efter kaffebordet foreningens generalforsamling med postmester A. Kolle, Hals, som dirigent.

Formanden vicedadsbibliotekar Johs. E. Tang Kristensen, aflagde beretning om foreningens virksomhed i det forløbne år, ligesom kassereren oplæste regnskabet. Såvel beretning som regnskab godkendtes enstemmigt. Til styrelsen genvalgtes rektor Kaj Løber og overlærer Svend B. Olesen. I stedet for Johs. E. Tang Kristensen, der ikke ønskede genvalg, valgtes museumsdirektør Torben Witt, Aalborg, og i stedet for museumsdirektør L. Rostrup Bøyesen, der er flyttet til København, nyvalgtes seminarielektor Karl Nielsen, Ranum. De to revisorer, lektor Knud Madsen og revisor Arne Pedersen, begge Aalborg, genvalgtes. Det vedtoges enstemmigt at forhøje kontingentet fra 40 kr. til 50 kr. årligt.

Rektor Løber bragte den afgående formand Tang Kristensen en varm tak for hans store og mangeårige arbejde for Historisk Samfund, først som styrelsesmedlem fra 1951, og fra 1961 tillige som foreningens formand. Forsamlingen under-

stregede denne tak ved at rejse sig og hylde den afgåede formand. Derefter foretoges den sædvanlige og altid populære bortlodning af bøger, skænket af Viggo Madsens Boghandel m. fl.

Til slut gav museumsinspektør Hans Jeppesen, Løgstør, en forhåndsorientering om Limfjordsmuseet, som derefter blev grundigt studeret.

Som i tidligere år har Historisk Samfund i sæsonen 1978–79 deltaget økonomisk i en foredragsrække sammen med en række foreninger i Aalborg. Der har været afholdt 24 foredrag, som gennemgående har haft god tilslutning.

Af hensyn til foreningens anstrengte økonomi har det desværre i år været nødvendigt at udelade beretninger fra lokalhistoriske arkiver og museer i årbogen. Nyttens af disse beretninger er imidlertid så indlysende, at udeblivelsen i år må føles som et savn, og derfor bør de atter være at finde i næste årbog – måske under en lidt anden form end hidtil.

Som meddelt i årbogen for 1978 er foreningens regnskab efter henstilling fra forskellig side nu omlagt, så det fremtidig følger kalenderåret, selv om det – i betragtning af årbogens udsendelse i slutningen af regnskabsåret – nok kan synes lidet hensigtsmæssigt.

Medlemmerne gøres opmærksom på, at følgende årbøger: 1962, 1969–73, 1975–77 kan fås for 15 kr. pr. årgang, og 1978 for 30 kr. Der findes endnu et mindre oplag af Hans Henrik Engqvists bog »Aalborg Bindingsværk«, som medlemmer kan købe for 40 kr. pr. stk. ved henvendelse til kassereren.

Historisk Samfunds ledelse:

Rektor Kaj Løber, Aalborg (formand)
 Konsulent F. Bek-Pedersen, Hobro (næstformand og sekretær)
 Konsulent J. Jeppesen Jensen, Aalborg (kasserer og redaktør)
 Skovejer Bernhard Jacobsen, St. Restrup, Aalborg
 Amtskontorchef Carl A. Larsen, Nørresundby
 Fru Valborg Larsen, Sulsted, Vestbjerg
 Overlærer Svend B. Olesen, Aalborg
 Gårdejer Knud Ottosen, Nordkær, Vadum
 Sparekassedirektør S. Bugge Vegger, Farsø
 Museumsdirektør Torben Witt, Aalborg
 Seminarielektor Karl Nielsen, Ranum

Forretnings- og redaktionsudvalg:

Kaj Løber, Birke Allé 3 D, 9200 Aalborg SV, telf. 18 02 06
 Svend B. Olesen, Nr. Trandersvej 69, 9000 Aalborg, telf. 12 59 72
 Torben Witt, Aalborg Historiske Museum, Algade 48, 9000 Aalborg, telf. 12 45 22
 S. Bugge Vegger, Gunderupgaard, 9640 Farsø, telf. 63 62 01
 Karl Nielsen, Næsbyvej 7, 9681 Ranum, telf. 67 61 47
 J. Jeppesen Jensen, Danmarksgade 96, 9000 Aalborg, telf. 13 80 22

Artikler og andet vedrørende årbogen bedes fra 1. januar 1980 tilsendt Torben Witt under ovenstående adresse.

Obs. Husk at bemærke meddelelser og annoncer i dagbladene i midten af juni og september måned om foreningens udflugter.

Sammendraget driftsregnskab

1/4 1977 - 31/12 1978

INDTÆGTER

Tilskud:

Kulturministeriet	7.400,00	
Amt og kommuner	7.600,00	
Banker og sparekasser m. v.	13.100,00	
		<hr/>
		28.100,00
Medlemskontingent		81.184,00
Indtægt ved udflugter		2.546,85
Salg af bøger		4.886,00
Renter af girokonto		90,32
Overført fra forrige år		7.335,01
		<hr/>
		124.142,18

UDGIFTER

Årbøgerne	84.242,95
Porto og forsendelsesudgifter	12.920,77
Tilbagebetalt lån	10.000,00
Annoncer	3.039,02
Leje af turistbusser	3.600,00
Andel i foredragsrække	2.930,00
Kontorhold, telefon, porto m. v.	1.701,08
Dansk historisk Fællesforening, kontingent	1.320,00
Møder og repræsentation	705,65
Køb af bøger	541,00
Moms	520,00
Udgifter ved udflugter	285,00
Beholdning	2.336,71
	<hr/>
	124.142,18

Undertegnede revisorer har dags dato revideret regnskabet for tiden 1/4 1977 til 31/12 1978 og gennemgået bilag for indtægter og udgifter samt konstateret, at kassebeholdningen kr. 2,366,71 er tilstede.

Aalborg, den 10. september 1979.
K. Madsen

Arne Pedersen

Aalborg, den 6. septemebr 1979
J. Jeppesen Jensen

Status pr. 31/12 1978

A K T I V E R

Lager af bøger	60.538
Kontingentrestance	15.131
Indestående på postgiro	2.275
Kassebeholdning	62
	<hr/>
	78.006

P A S S I V E R

Gæld til bogtrykker	66.519
Sparekassen Nordjylland	11.487
	<hr/>
	78.006

INDHOLD

<i>Om gennemførelsen af fattigreglementet af 1803 i Aalborg Amt.</i> Af seminarielektor Karl Nielsen, Ranum	5
<i>Kjær herreds tingbøger og tingsted.</i> Af arkivar Paul G. Ørberg, Viborg	25
<i>Litteratur om Himmerland og Kjær herred 1978–1979.</i> Af bibliotekar Jeppe Hansen, Aalborg	39
<i>Meddelelser fra styrelse og redaktion</i>	47
<i>Sammendraget driftsregnskab 1/4 1977 – 31/12 1978</i>	49

186926617 Herdijcke Landbibliothek